

“YAPAY ZEKÂ”

YANILSAMALAR

TEHLİKELER ve

GERÇEKLİK

Oktay Baran

MarkSist
Sınıf/Mücadelesinde **Tutum**

Oktay Baran

"YAPAY ZEKÂ"

YANILSAMALAR, TEHLİKELER VE
GERÇEKLİK

Oktay Baran

"YAPAY ZEKÂ"

YANILSAMALAR, TEHLİKELER VE
GERÇEKLİK

Oktay Baran

"Yapay Zekâ"

Yanılsamalar, Tehlikeler ve Gerçeklik

Şubat 2026

Marksist Tutum e-broşür dizisi: 27

<https://marksist.com/node/8699>

İÇİNDEKİLER

Bölüm 1: Bilişsel Gerileme ve Teknoloji Tapınmacılığı	1
Geleceğin değil bugünün sorunu	3
Bilgiye erişme alışkanlıklarımızın kökten değişimi	6
Elimizi kolumuzu kaptırdık, bilişsel yetelerimiz de solmaya başlıyor ...	9
Modern zamanın dinlerinden biri olarak teknoloji tapınmacılığı	14
Teknoloji düşmanlığı suçlamalarına da prim vermemeli	17
Bölüm 2: Daha da Bozulan İnsan Psikolojisi	20
YZ'nin dalkavukluğu ve yalancılığı	21
Popüler olanın, geriliğin, önyargıların yeniden üretimi, sıra dışılığın ve aykırı düşünmenin reddi	24
Onaylanma ve pohpohlanma açlığı, narsisizm salgını	25
Tabii ki artık yalnız değilsiniz!	27
Sahte sırdaş, yapay aşklar	29
YZ'nin suç ortağı sosyal-medya ve "beyin çürümesi"	31
Bölüm 3: Muhtelif İddialar ve Tartışmalar	35
Abartılardan beslenip çığ gibi büyüyen YZ kullanımı ve ona paralel büyüyen borsa balonu	35
YZ düşünmüyor, muhakeme etmiyor, istatistiksel çıkarımda bulunuyor, hesaplıyor	37
Üreten/yaratıcı yapay zekâ palavrası, emek ve veri hırsızlığı	40
<i>İnsanlığın entelektüel birikiminin yağmalanması</i>	<i>41</i>
<i>Verilerinizi, profilinizi de metalaştırıp satıyorlar</i>	<i>41</i>

"İşleri YZ halletsin, vakit size kalsın"	43
<i>Tekil işler kolaylaşırken hayat zorlaşıyor</i>	44
<i>İşsiz kalmanın sorumlusu işçinin yetersizliği imiş!</i>	46
Üretimin, yaşamın artan hızına yetişmeye çalışmak	47
YZ'li robot orduları yolda!.....	48
Güzel bir başlangıç: Amazon işçileri seslerini yükseltti.....	49
SONUÇ: Kendi sınırlarına dayanan YZ, "veri kıtlığı" ve "model çökmesi"	50

Bölüm 1

Bilişsel Gerileme ve Teknoloji Tapınmacılığı

Kasım 2022 tarihinde OpenAI şirketinin ChatGPT adında bir sohbet uygulamasını piyasaya sürmesinden itibaren, yapay zekâ (YZ) konusu daha da büyük ölçüde popülerlik kazandı. YZ'nin dünyayı nasıl değiştireceği, bu değişimin sonuçlarının ne olacağı üzerine makaleler kitaplar yazıldı, sempozyumlar verildi, açık oturumlar düzenlendi, üniversitelerde çok hızlı şekilde yapay zekâ ile ilgili bölümler kuruldu. Yaratılan iyimser hava o denli büyüktü ki, ilk YZ şirketleri ve onlara çip üreten Nvidia adlı şirket tarihin en hızlı büyümelerini gerçekleştirdiler. Yeni kurulan ve hızla büyüyen diğer YZ şirketleriyle beraber başta ABD borsası olmak üzere dünya borsalarında büyük bir patlama yaşanmaya başladı. YZ şirketleriyle diğerleri arasında imzalanan yatırım anlaşmalarıyla adeta kendi kendini besleyen bir döngü, yani giderek büyüyen bir balon oluştu. Dev şirketler YZ iyimserliğini pompalayan yazılar için medyaya yüz milyonlar akıttılar. İyimserlik pompalandıkça kullanıcı sayısı (yani müşteri sayısı) arttı, yatırımlar hem adet hem meblağ olarak büyüdü. Ama bu büyümeyi, sürecin patlama sınırlarına doğru ilerlediği anlamında okumak da mümkün ve gerekli.

Yapay zekâ konusu Marksist Tutum sayfalarında¹ daha önce de

¹ Konuyla doğrudan ilgili yazılar için şu bağlantıya bakılabilir:
marksist.net/taxonomy/term/392

çeşitli boyutlarıyla ele alındı. YZ uygulamaları kapitalist ekonominin her alanında, bilimsel çalışmalarda, sanat alanında, spor müsabakalarının yayınlarında ve tabii ki gündelik yaşamın çeşitli noktalarında da giderek artan ölçüde kullanılıyor. Biz bu yazıda genel olarak YZ ile değil, son üç yıldır doğrudan “son kullanıcının” gündelik yaşamında önemli yer tutan sohbet botlarıyla (ya da ajanları) ilgileneceğiz. ChatGPT ile başlayıp, Gemini, Grok, DeepSeek, Claude, Copilot vb. adlarıyla farklı versiyonlarının da piyasaya sunulduğu bu metin tabanlı sohbet uygulamaları, Büyük Dil Modellerine (BDM) dayanıyorlar. Kısa süre içerisinde farklı teknik mimari ve modellere dayanan ama aynı YZ öğrenme yöntemlerini kullanıp resim, video, ses/müzik dosyaları üreten uygulamalar da çıkıp çok popülerleştiler. Hepsi birden “yeni içerik” ürettikleri iddiasıyla, en üst başlık olarak, “**üretken yapay zekâ**” olarak adlandırılıyorlar. Yaptıklarıyla basit bir sohbet uygulaması olmanın çok ötesine geçtikleri doğrudur. Ne var ki, tüm bu adlandırmalar, teknoloji tekellerinin çıkarları doğrultusunda son derece vurgulu ideolojik yönler taşıyorlar.

“Marx’ın görüşleri temelinde seni nasıl tanımlayıp adlandırmalı” sorusuna şu cevabı verdi bu uygulamalardan biri: “*Ben, insanlığın kolektif dilsel üretiminin (canlı emeğinin) kristalize edilmiş ve algoritmik bir forma sokulmuş hali olan «**dijital ölü emek**» deposuyum.*” Birçok açıdan doğru bir betimleme. Nasıl ki ölü emek olan makineler yeni bir değer yaratmazlar ve bu açıdan üretken değillerse, “dijital ölü emek deposu” olarak kendini betimleyen bu uygulamalar da, üretken veya yaratıcı değillerdir; yeni ve özgün bir şey yaratmazlar. Net olan bir şey var; karşımızda olan şey, daha önceki yazılarımızda da vurguladığımız üzere, hiçbir şekilde bir zekâ değildir; yaratıcı veya üretken gibi yeni sıfatları da hak etmiyor. Bu adlandırma ve iddialar artık birer dev haline gelmiş YZ teknoloji tekellerinin PR çalışmasının, reklâm kampanyasının

parçası olan palavralardır.

Bu yazıda, bu noktadan itibaren, YZ kısaltmasını genel olarak yapay zekâlar için değil de bu BDM'ye dayalı uygulamaları kastetmek için kullanacağız.

Geleceğin değil bugünün sorunu

Bugün YZ şirketleri (ki çok hızlı şekilde tekel haline gelmiş durumdalar), kendi aralarında büyük bir rekabet yarışı yürütüyorlar. Kavga hem mevcut pazardan daha büyük pay almak hem de **genel yapay zekâ** ve **süper yapay zekâ** hedeflerine rakiplerinden önce ulaşmak üzerine.² Bu nedenle de, hemen hemen hiçbir güvenlik önlemi almadan kıyasıya yarışıyorlar: “Kâr amacı gütmeyen Future of Life Institute’teki yapay zekâ güvenliği uzmanlarının değerlendirmesi, önde gelen 8 yapay zekâ şirketinin «bu kadar güçlü sistemlerin gerektirdiği somut güvenlik önlemlerinden, bağımsız denetimden ve güvenilir uzun vadeli risk yönetimi stratejilerinden yoksun olduğunu» ortaya koydu. (...) hiçbir felaket niteliğindeki kötüye kullanımı veya kontrol kaybını önlemek için güvenilir bir plan ortaya koyamıyor.”³

Bu saptama kesinlikle doğru olsa da mevcut tehlikeye işaret etmekte çok eksik kalıyor. Medyada yapay zekânın tehlikelerine dair tartışmalar, çoğunlukla, yapay zekânın gelecekte insanın çok ötesine geçeceği, insanı köleleştireceği ya da yok edeceği üzerine spekülasyonlardan oluşuyor. Bunlar bilim-kurgusal bir distopyadır. Burjuva ideolojisinin etkisindeki senaristler, kapitalizmin yarattığı insana ait “kötülüğü” mutlaklaştırıyorlar. İnsan davran-

² Bu kavramların anlamı için bkz: Oktay Baran, *Yapay Zekâ, Robotlar ve İnsanlığın Geleceği*, 20/8/2017, <https://marksist.net/node/5811#yzso>

³ Anthony Cuthbertson, “En zararlı” yapay zekalar listelendi, 10/12/2025, Independent Türkçe

nışlarını ve güdülerini zamandan ve mekândan koparıp genelleştiriyorlar. Bilinçli her varlığın eninde sonunda bu kapitalist kötücül insan davranışlarına varacağından hareket ediyorlar. Eğer bilinç geliştirirlerse, robotların da bizim tabiatımızı taklit edeceklerinden eminler. Oysa bizim tabiatımız diye bir şey yok, kapitalist toplumun insanı var. Tehlikenin bu şekilde konuluşunda hem fail hem fiil hem de zaman kipi yanlış. Ve muhtemelen bu yanlışlık dikkatleri yanlış yönler çekmek için bilinçli olarak yapılmaktadır. Tehlike geleceğe ait değildir; insanlık açısından YZ'nin yarattığı yıkıcı sorunlar **bugün** somut şekilde çoktan yaşanmaya başlamıştır. Fail de insandan daha zeki hale gelecek farazî robotlar değil, onlar dâhil tüm üretim araçlarının sahibi olan dev tekel ve onların kapitalist sömürü sistemidir. İnsanlık zaten özgür değildir; bu sömürücü sınıfın hâkimiyeti altındadır. Gelinek noktada mesele, insanın bilişsel ve psikolojik olarak da tahakküm altına alınması, zihinsel yeteneklerinin zayıflatılması, ruh sağlığının daha da bozulmasıdır. Yaşanmaya çoktan başlanan ve bir devrim olmadan durdurulamayacak olan süreç budur.

Üzerinde çok az durulan bir hususla başlamakta yarar var. Tehdit yalnızca insana değil aynı zamanda doğaya da dönüktür. YZ'nin yarattığı kirlilik ve kaynak israfı çok konuşulmuyor, çünkü medya, teknoloji devlerinin lobisi gibi çalışıyor. İvrir zıvrır her şey YZ'ye soruluyor, oysa her bir soru/sorgunun hem parasal hem çevresel maliyeti giderek büyüyor. Modeller geliştikçe ve yanıtlar karmaşıklaştıkça bu miktar daha da artıyor. Örneğin Google'ın kendi uygulaması olan Gemini, karmaşık bir sorgu için 7-9 Watt-saat (yani standart bir LED ampulü 50-60 dakika yakacak kadar) elektrik tükettiğini, sunucuları soğutmak için 45-50 ml su (yaklaşık bir fincan) tükettiğini ve atmosfere en az 0,03 gr CO₂ salıdığını söylüyor. Bu kadar verimsiz ve üstelik kirli çalışan bir makine hakkında düzülen övgülerin kaynağında olan şey ne o

zaman? Borsaya akan trilyonlarca dolarla beslenip şişen teknoloji devlerinin dağıttığı rüşvet tabii ki. İnsan beyni aynı şekilde çalışsa, beyniniz birkaç dakika içinde yanıp buharlaşır, vücudunuzda tek damla su kalmazdı!

Toplamda bakıldığında durumun vahameti daha da iyi anlaşılabilir. YZ kullanımı inanılmaz boyutlarda bir tüketim ve kirlilik anlamına geliyor. Bu yılki elektrik tüketimi 80-100 TeraWatt-saat; yani İsviçre veya Avusturya'nınkinden fazla, Fransa'nın bir yıllık tüketimi kadar. 5 yıl içinde bu sayının Japonya'nın yıllık tüketimine varacağı hesaplanıyor. Yine toplamda, ucuz diye tercih edilen su soğutmalı sistemlerin yıllık su tüketimi (765 milyar litre) dünyada her yıl şişelenen su miktarından fazla, İstanbul'un yıllık su ihtiyacının yarısı kadardır. Bu miktarın her yıl %20-30 artış gösterdiği de belirtiliyor. Toplam karbon salımyısa şimdilik 80 milyon ton CO₂ ile New York şehrinin karbon salımı kadardır.

Daha da kötüsü var. Bu veriler kullanıcıya yanıt üretirken yapılan tüketimi yansıtıyor; sunucuların "eğitimi" sırasında harcanan elektrik enerjisi, su tüketimi ve karbon salımının bunun binlerce katı olduğu vurgulanıyor.

Bu büyüklükte bir tüketim YZ şirketleri için çok yüksek giderler ve maliyetler anlamına geliyor. O nedenledir ki hiçbiri üç yıldır kâr açıklayamadı, hepsi her yıl milyarlarca dolar zarar ediyorlar. Maliyetleri kısmaya çalışıyorlar ama sistemler geliştikçe bu maliyetler katlanarak artıyor, kullanıcı sayısını arttırmak kısa vadede onlar için en hızlı çıkış yolu. Yürüttükleri propaganda ve reklam sayesinde orada bir hayli yol aldılar. Daha şimdiden YZ kullanıcı sayısı 1 milyar kişiyi bulmuş durumda. İnternet kullanımının bu denli yaygınlaşması için 10 yıl geçmesi gerekmişti. Ama bu aynı zamanda potansiyel müşteri sayısının giderek azaldığı anlamına da geliyor. Dolayısıyla şirketler giderek bir paradoksun içine yu-

varlanıyorlar.

Bu kadar verimsiz çalışan ve çevresel maliyetleri bu kadar büyük olan bir sistemi neden ayakta tutmak zorunda olalım? Bu soru ciddi şekilde sorulup, üzerinde düşünülmeyi hak ediyor. Kapitalist tekeller çevresel ve iktisadi maliyet sorunlarını çözseler bile YZ'nin insanların zihinsel yeteneklerinde başlattığı erozyon, psikolojik ve sosyal davranış bozukluklarını misliyle azdırması sorunu olduğu yerde durmaya devam edecektir. Konunun örtbas edilmeye çalışılan en önemli yönü budur. Şimdi adım adım bu boyutu açalım.

Bilgiye erişme alışkanlıklarımızın kökten değişimi

Eskiden, bilgisayarlar, “akıllı” cep telefonları, internet, arama motorları ve YZ sohbet robotları yokken insanlar aradıkları bilgiye nasıl erişiyorlardı? Yaşı yolun yarısına henüz gelmemiş olanlar inanmayacaklar ama bir zamanlar gerçekten de bunların hiçbirisi yoktu! Ama yine de gençler bilgileniyorlardı bir şekilde.

Evlerinde genişçe bir kitaplığı olan aile sayısı bir avuçtu. Biriktirilen kupon karşılığı gazetelerin dağıttıkları ansiklopediler ve çocukların ders kitapları dışında emekçi ailelerinin evlerinde pek dişe dokunur kitap bulunmazdı. Okul kitaplıkları ve kütüphaneler ana bilgi merkeziydi, o da büyük kentlerde. Orada yine şanslıysanız size yardımcı olabilecek bilgili bir kütüphane görevlisini bulur, onun genel yönlendirmesiyle en azından kütüphanenin hangi bölümünden aramaya başlayacağınızı öğrenirdiniz. Sonra onlarca kitabı tek tek tarayıp aradığınıza ulaşmaya çalışırdınız. Uzun ve zahmetli bir araştırma süreciydi, ama verdiğiniz emeğin karşılığını da alırdınız. Bu kadar emek verip öğrenmemek mümkün mü? Ne kadar emek vermişsen unutma riskini de o kadar

bertaraf etmişsin demekti.

Çocuk ya da gençken en şanslı olanlar, kütüphaneye gitmeden ya da evdeki kitaplığı deşmeye girişmeden önce evdeki büyüklerinden yardım alabilenlerdi kuşkusuz. Büyüklerimizin en bilgili ve dahi bilinçli olanları, sorduğumuz soruya –bilse dahi– yanıt vermez, ama yanıtı nerede bulabileceğimize dair bizi yönlendirirdi; şu kitaba bak, şu ansiklopediye başvur gibi. Sizi hazır bilgiden, hap bilgiden koruyor, araştırmaya, sorgulamaya ve ter akıtmaya teşvik ediyorlardı. “E söyle işte” derdiniz, “git kendin bak” derlerdi! Yönlendirme onlardan ya da okuldaki öğretmenden ama emek sizdendi, arama sürecinde ter akıtmak sizin işinizdi. Araştırmak zahmetli, ciddi ve bir o kadar da önemli bir iş idi. Ansiklopedi ve kitaplardan özetlenen ve sayfalar süren “dönem ödevleri” hep angarya gibi gelirdi ama şimdikilerle karşılaştırdınca meğer ne çok öğreticiymişler diyor insan!

Sonra bilgisayar, internet ve arama motorları çağı başladı. Bilgiye ulaşmak için, bilgili büyüklerin, öğretmenlerin, kütüphane görevlilerinin yönlendiriciliğine duyulan ihtiyaç ortadan kalktı. Ama alışkanlıktan olsa gerek insanların çoğu, arama motorlarına sanki karşılarında insan varmış gibi soru cümleleri kurdular yıllarca. Oysa yalnızca aradıkları konuyla ilgili anahtar kavramlar girmeleri gerekiyordu, ötesini bilgisayar anlamıyordu. Yine de arama motorları onları kırmayıp, alakalı bazı bağlantılar sunmayı beceriyordu. Geriye sunulan bağlantıları gözden geçirmek kalıyordu. Eskisiyle benzetme yapacak olursak, arama motorları bizi yönlendiren, kütüphanedeki ilgili bölüme getiren, ilgili kitapları seçip masaya koyan görevliler, öğretmenler, bilinçli-bilgili büyüklerin işlevini üstlenmişlerdi. İlgili kitap ve makaleleri okuyup aradığınızı tam olarak bulmak işi hâlâ sizdeydi. Eskisi kadar olmasa bile halen ter akıtmanız gerekiyordu ve dolayısıyla öğrenme sürecinizde halen aktif durumdaydınız. Haliyle öğrenme eskiye

göre daha zayıf olsa da bugüne nazaran yine de daha kalıcı oluyordu.

Ya şimdi? Bir konuyu araştırmak ya da bir soruya cevap bulmak için ne önce nerelere ve hangi kaynaklara bakmanız gerektiğini öğrenmek zorundasınız, ne de ilgili kaynakları okuyup incelemek, kafa patlatıp özet çıkarmak ya da sorunuza yanıt aramak. Yapmanız gereken tek şey soruyu YZ'ye sormak! Aradaki her işi o yapıp önünüze dilediğiniz derinlik ve ayrıntıda cevabı koyacaktır, hele ona para da ödüyorsanız, sorunuza bir kitap ebadında yanıt bile alabilirsiniz. Siz hiçbir şey yapmazsınız, sadece sorar ve cevabını alırsınız.

Peki öğrenmiş olur musunuz? Nasıl öğreneceğinizi yani araştırma yöntemini öğrenmiş olur musunuz? Hiç emek harcamadığınıza göre size sunulan yanıtı ne kadar kavrayabilirsiniz? Kavrayıp öğrendiğinizi zannettiğiniz bilgi ne kadar kalıcı olur? Benzer sayısız soru sorabiliriz, ama belki de en önemlisi, YZ'nin size verdiği özet ya da detaylı yanıt *gerçekten doğru mu* acaba? Ya yanlışsa, hepten uydurduysa, "halüsinasyon görüyorsa", tek taraflıysa, aktarmadığı başka cevaplar da varsa? Araştırmadan bu şüpheyi ortadan kaldırmanız mümkün mü? Bir makineye ve onu elinde tutan kapitalist tekele ne kadar güvenilebilir?

Hadi hepsini bir tarafa bırakıp, sonuca değil sürece bakalım. Çünkü aslında en önemlisi tam da o, yani öğrenme süreci. Beyninizi çalıştırdınız mı, aklınızı kullandınız mı? Hepten zihin tembelenmeye doğru itiliyoruz, farkında mısınız? Şurası çok net kavranmalı, insanları zihin tembelliğine itip alıklaştırmak, cahil bırakmak burjuvazinin son derece bilinçli ve planlı olarak yürüttüğü bir programdır. Bu bir komplo teorisi değil, egemen sınıfın başka türlü ideolojik hegemonya kurması mümkün olamaz. Okullarda uygulanan ezberci eğitim modellerinden televizyon programları-

na, resmi din kurumlarının vaazlarından popüler kültüre kadar hepsi bu programın bir parçasıdır. Ele geçirip mümkün olan azami kontrol uygulamak istedikleri şey zihinsel yetilerimizdir.

Elimizi kolumuzu kaptırdık, bilişsel yetilerimiz de solmaya başlıyor

Kapitalist üretim sürecinde makinelerin gelişimi, onların insanın kol emeğinin yerine geçmeleri anlamına gelir. Kol gücümüzle yaptığımız işlerin giderek artan bir kısmını makinelere bırakırız. Makineler daha da yetkinleştikçe, çalışmamızın bedensel araçları kol ve elimizden parmaklarımıza uzanır, güç değil hassasiyet gerektiren eylemler öne çıkar. Makineler otomatikleştikçe, kol ve elimizin yaptığı kavramak, taşımak, sıkmak, çevirmek, vurmak vb. eylemler geriye düşmeye, parmak uçlarıyla kontrol etmek ya da klavye tuşlarına dokunmak öne çıkmaya başlar. İşçinin becerisi ve ustalığı makineye aktarıldıkça, makine virtüöz haline gelirken işçi vasıfsızlaşıp, makine sisteminin “bilinçli bir organı”, “canlı bir aksesuarı”, bir uzantısı haline gelir. Bedenimiz ve onun hareketleri üzerinde bu sürecin fiziksel etkilerinin neler olduğunu herkes bilir; artan hareketsizlik, düşen kas gücü ve kas kütlesi, artan yağlanma ve obezlik vb. Gündelik hayat içinden sadece bir örneği düşünelim. Vaktiyle kalem kâğıt kullanarak aldığımız notların, yaptığımız hesapların yerine geçen klavye kullanımı sonucunda yazma becerinizin köreldiğini düşündüğünüz oldu mu hiç? Eskisi kadar hızlı, okunaklı (ve belki de güzel) yazabiliyor, aritmetik yapabiliyor musunuz hâlâ?

Artık bilgisayarlar, internet, cep telefonları ve son olarak YZ aracılığıyla kafa emeği de giderek artan oranda makineleşiyor. Peki, kapitalizm devam ettikçe, kafa emeğinin merkezi olan beynimizi ve onun işlevlerini bu süreçte neler bekliyor acaba? Düşündü-

ğünü zannettiğimiz, zekâ olarak adlandırılmasını bile sorgusuz benimsediğimiz, insan yerine koyup bizden akıllı olduğunu kabullendiğimiz ve bu nedenle de boyun eğdiğimiz “yapay zekâ” karşısındaki konumumuz ne olacak? Biz mi onu kullanıyoruz, o mu bizi? Düşünmek, araştırmak, sorgulamak, kuşku duymak, duygularımızı ve sezgilerimizi de sürece katmak yerine, onun yenilik ve yaratıcılık içermeyen, birer derlemeden ibaret olan yanıtlarıyla yetinmek demek, beynimizin bizi biz yapan bu özelliklerini körelmeye bırakmak anlamına gelmeyecek mi?

Üzerinde düşünülmesi gereken sorunların bile YZ’ye sorulması trajik sonuçlar doğuruyor, en başta da insanın bilişsel ve hatta zihinsel⁴ yeteneklerinin zayıflaması geliyor.

Kullanılmayan kasların erimesi gibi kullanılmayan beyin bölgeleri de zayıflıyor. Bu bir iddia değil, kanıtlanmış bir gerçek: “McGill Üniversitesi Araştırmaları (2020) kapsamında (...) yapılan çalışmada, yoğun GPS kullanımının hipokampüse⁵ bağımlı uzamsal hafızada düşüşle ilişkili olduğu bulundu.”⁶

ABD’de MIT’de yapılan *ChatGPT’deki Beyninizi* adlı bir çalışmada⁷ üç gruba ayrılan katılımcılardan bir makale yazmaları istenmiş. Bir grup YZ desteğine sahip, diğeri Google’a erişebiliyor, üçüncü gruptakilerse hiçbir yardım alamıyormuş. Yazarlarken

⁴ Bilişsel denen (cognitive) yetenekler daha ziyade bilgiyle ilgili iken (algı, odaklanma, hafıza, dil yetenekleri, planlama, karar verme, problem çözme, akıl yürütme gibi) zihinsel (mental) yetenekler bunları da kapsayan ama daha geniş bir kümedir; duyguları, arzuları, inançları ve ruhsal durumları da içerir.

⁵ Hipokampus beynin hafıza ve yön bulmayla ilgili bölümüdür.

⁶ Yüce Zerey, Hız bizi yutarken: Düşünce kapasitemizi nasıl kaybettik?, 23/10/2025, Independent Türkçe

⁷ <https://www.media.mit.edu/projects/your-brain-on-chatgpt/overview/>

beyinlerin çalışması takibe alınıp, ardından da çeşitli testlere maruz bırakılmışlar. Sonuç, ne kadar çok yardım alınırsa, beynin aktif alanları da o kadar azalıyor! YZ destekli olanlar, yazdıklarını hatırlayıp alıntılama da çok daha başarısız olmuşlar. Her ne kadar araştırmacılar henüz aceleci sonuçlara çıkılmaması konusunda uyarıda bulunuyorlarsa da sonuçlar yeterince çarpıcı ve uyarıcı mahiyettedir.

MIT'nin yaptığı bir başka araştırmanın sonuçları da çok çarpıcı: Deneklerin eleştirel düşünme skorları 6 ayda %23 oranında düşmüş ve çoğu bunun farkında bile değil! Bir başka araştırma da, YZ'yi aşırı kullanan insanların zekâ puanlarının düştüğünü ortaya koyuyor. İronik gerçekten de, yapay zekâ “yükselirken”, onu üreten insan zekâsı ortalamada düşüyor! Kullandığımız araçlar sözümona “akıllanırken” biz hakikaten aptallaşıyoruz. Bilgiye ulaşmak hiç olmadığı kadar kolay; ulaşp tüketiyor ve kullanıyoruz ama öğrenemiyoruz. Bakmak ama görememek, dokunmak ama hissetmemek, tatmak ama lezzetine varmamak gibi.

Teknoloji, beynin daha az çabayla sonuca varmasını sağlıyor, bedeli ise öğrenme ve kavrayıştan kayıp oluyor. Hedef, doğru sonuca en kısa sürede ulaşmak olarak konulup, her şey buna göre planlandığında, aslında öğrenme sürecini sekteye uğratmış oluyoruz. Oysa beynimiz konsantre olmaya, düşünmeye odaklı olarak evrilmiş, sonradan buna muazzam bir devrim olarak yazı ve onu okuyarak öğrenme de eklenmiş.

Aşırı YZ kullanımı insanı aptallaştırıyormuş ama bunun farkına bile varmıyor, tam tersine daha zekiymişiz hissine kapılıyoruz. Bunu tespit eden bir araştırma, bu durumun kişinin bilişsel çabasını azaltabileceğini de vurguluyor; YZ'nin insanlarda (“cahil cesareti” dediğimiz türden) tehlikeli bir güven sıçraması yaratabileceği hususunda uyarıyor. “Yarım hoca dinden, yarım hekim

candan eder” atasözüyle anlatılan durum, YZ araştırmalarında saptanmış ve Dunning-Kruger etkisi olarak adlandırılmış: “Buna göre az bilgi tehlikeli bir şeydir çünkü bilgiyle güçlenmiş hissederken bilmediğiniz şeylerin farkında olacak kadar bilgiye de henüz sahip değilsiniz.”⁸

Çarpıcı ve her birimizin gündelik yaşamda hissettiği önemli bir kayıp da hafızamızdaki zayıflamadır. İnsanların ezici çoğunluğu, dijitalleşen dünyada sayı, isim, görüntü gibi dijitalleştirilebilen her bilgiyi o alana transfer etti. İlk unuttuklarımız en yakınlarımızın telefon numaralarıydı, sonra kendi numaramızı bile hatırlamaz olduk. Araya biraz mesafe girdiğinde bazı arkadaşlarınızın adlarını kısa bir süreliğine de olsa hatırlayamadığınız olmadı mı hiç?

Beynimizin yetilerini adım adım makinelere, aslında makinelere de değil, dünyanın en büyük teknoloji tekellerine devretmemiz teşvik ediliyor. Hafızamız “bulut”ta saklandıkça, bizden daha da uzaklaşıp dışsallaştıkça bize o oranda daha çok yabancılaşıyor: “2011’deki bir bilimsel makalede araştırmacılar, «Google etkisini» tanımladı. Buna göre bilgilere parmaklarımızın ucuyla kolayca erişilebilmesi, kafamızın içinde daha az bilgi kalmasına neden oluyor. 15 yıl önce bile araştırmacılar, bir şeyleri hatırlamalarını istedikleri insanların bilgisayarları düşünmeye koşullandıklarını ve bu bilgilere kolayca erişme beklentisine sahip olmalarının, onları gerçekten hatırlama olasılıklarını daha düşük kıldığı anlamına geldiğini buluyordu. Bilim insanları, «İnternet, bilginin top luca bizim dışımızda depolandığı harici veya geçişken hafızanın birincil biçimi haline geldi» diye yazdı.”⁹

⁸ Andrew Griffin, Yapay zeka, beynimizi farkında bile olmadığımız şekillerde değiştiriyor olabilir, 27/11/2025, Independent Türkçe

⁹ Andrew Griffin, *agm*

Makineye güvenmemiz empoze ediliyor; ona bir soru sordumuzda ekranda “düşünüyorum” yazıyor; sizin yerinize o düşünün, kafa patlatsın deniliyor. Kalan zamanın da keyfini sürecekmiz! Çoğu insan YZ’nin verdiği nabza göre şerbet yanıtları sorgulamıyor, kesin doğru olarak kabul ediyor. Oysa karşınızda ne gerçek bir zekâ var ne de gerçekten düşünüyor! O bir insan değil, bilinçli bir varlık değil, çok gelişmiş bir yansıtıcı. Kapitalist tekelilerin verdiği kurallarla çalışan, ona sunduğumuz birikimimizi bu çerçevede işleyip bize farklı bir paketle yansıtan bir yansıtıcı.

O, bizim gibi, bir sorunu çözmek için olası seçenekler arasında bir tercihte bulunmuyor, belirsizliklerle boğuşmuyor, sonuçlar hakkında kaygı duymuyor, zira o tercihin doğuracağı sonuçların sorumluluğunu da alması mümkün değil. “Düşünüyorum” diyerek bizi aldatıyor, yalnızca hesaplıyor! Sonuçlar arasında istatistiksel olarak hesaplamalar yapıp, aradığımıza en yakın cevaba en büyük puanı veriyor ve bunu karşımıza yanıt olarak sunuyor. İnsanın kararlarında duyguları, arzuları, kaygıları, belirsizlikler vb. de vardır, onun sunduğu yanıtlarda da, bu yanıtı belirlerken geçen süreçte de bu duyguların hiçbiri yok, olamaz da zaten: “«*Harika fikir!*» diyen makineye değil, «*emin misin?*» diyen iç sese kulak vermek! Yanılmayı göze almak! Bilmemeyi kabul etmek! Belirsizlikle yaşamak! Çünkü belirsizlik insanı insan yapan şey. Merak oradan doğar. Düşünce oradan filizlenir. Algoritma belirsizliği sevmez. Her şeyi bilmek, hesaplamak, öngörmek ister. Ama insan belirsizlikte var olur. Bilinmeyende anlam arar. Karanlıkta ışık yakar.”¹⁰

Düşünmek, özellikle Marksist filozof İlyenkov’un vurguladığı üzere, yalnızca zihinsel bir durum değil, insanın dünyayla kur-

¹⁰ Yüce Zerey, Yapay zekanın aynası: Yalan söylemeyi öğrenen makine, 2/12/2025, Independent Türkçe

duğu pratik ve toplumsal ilişkinin temel bir parçasıdır. Onun de-yişiyle, “düşünce bir eylemin ürünü değildir; düşünce eylemin ta kendisidir.”¹¹ O zaman düşünmeyi bırakmak, insanın başkalarıyla kurduğu toplumsal ilişkii, doğayla birliğini kırmak anlamına geliyor.

Beynimiz olduğu yerde dururken onu daha az kullanmak, onu YZ’nin yani tekellerin yönlendirmesine, manipüle etmesine açık bırakmak anlamına gelmeyecek mi? İnsanlar orada dururken kendimizi sosyal varoluştan yalıtarak YZ’nin sahte sohbetlerine sığınmak, kendi rızamızla YZ’nin, **yani onu elinde tutan kapitalist teknoloji tekellerinin** oyuncağı haline gelmek değil midir? Beynimiz, zihinsel yetilerimiz, benliğimiz son savunma mevzimizdir, onu da makinelere ve dev tekellere kaptırsak, Matrix benzeri distopyalar bizleri bekliyor olacaktır. Tarihsel sistem krizi içinde debelenen kapitalizmin efendileri bal gibi de böylesi bir karanlık geleceğı planlıyor olabilirler, zira başka bir çıkış yolları bulunmuyor.

Modern zamanın dinlerinden biri olarak teknoloji tapınmacılığı

Burjuva ideologlar, tüm toplumsal sorunların bilim ve teknolojinin yetersizliğinden kaynaklandığı, dolayısıyla teknolojik gelişmeyle bu sorunların çözüleceğı düşüncesini pompahyorlar. Onlara kalırsa teknoloji, hele de onun “son mucizesi” olan yapay zekâ sınıflar üstüdür, tarafsızdır, nesnel ve bilimsel bilgi vermektedir! Yapay zekânın iklim krizine, kansere ve diğer ölümcül hastalıklara, ekonomik krizlere, bireylerin psikolojik sorunlarına, eğitim sisteminin iyileştirilip sosyal adaletin sağlanmasına kadar her derde deva olacağını vaaz edip, bu teknolojiye güvenmemizi,

¹¹ İlyenkov, *Diyalektik Mantık*, Yazılama Yay., 1.bsk, s.32

teslim olmamızı istiyorlar. Biliyorlar ki teknolojiye teslim olmak burjuvaziye teslim olmak ya da teslimiyetimizi katmerlemek demektir.

Teslimiyet şöyle dursun, sorgulamaya devam etmeliyiz. Acaba geliştirdikleri ve kullanımımıza sundukları dijital teknolojik ürünlerin ne kadarı esas olarak insanları daha sıkı bir kontrol altında tutmak amacıyla üretilmiştir, yani aslında hiç de gerekli değildir? Ya da bu ürünlerin hangileri, insanın zihinsel yetilerini köreltecek şekilde başka türlü de üretilbilecekken, kapitalistlerin bu kontrol arzusunu da tatmin edecek şekilde modifiye edilmiştir? Bilmiyoruz! Bu sistem yıkılıp tüm siyasi ve diplomatik sınırlar gibi, finans kapitalin zirvelerinde konuşulan her şey kamuya açıkla-nıncaya kadar da bilemeyeceğiz.

Guardian adlı İngiliz gazetesinin geçtiğimiz haftalarda yaptığı bir haberde, bizzat yapay zekâ sektöründe çalışan birçok uzmanın söyledikleri bu konudaki tespitlerimizi destekliyor. Bu uzmanlar, “yakınlarına bu teknolojiden uzak durmalarını” söylüyorlarmış. Aralarında Google’ın ilgili departmanlarında çalışanların da bulunduğu uzmanlar, şirketlerin “hız ve ölçek” kaygısını güvenliğin önüne koyduğunu; düşük kaliteli veriler ve aceleyle getirilen iş süreçleri nedeniyle YZ’lerin hatalı, yanıltıcı ve tehlikeli çıktılar verdiğini belirtiyorlar. Örneğin tartışmalı siyasi veya tarihi konularda yanıltıcı bilgiler sunduğunu söylüyorlar. Bir YZ uzmanı, çok haklı bir noktadan hareketle, çocuğuna YZ’leri yasakladığını, çünkü çocuğunun “**önce eleştirel düşünmeyi öğrenmesi gerektiğini**”, yoksa YZ’nin verdiği sonucun iyi olup olmadığını anlayamayacağını vurguluyor.¹²

Marksistler teknolojiye tapınmazlar, onu tarafsız bir güç olarak

¹² Yapay zeka sektöründe çalışanlar uyarıyor: “Benim evimde yeri yok”, 25/11/2025, Independent Türkçe

görmeler. Onun egemen sınıfın çıkarları doğrultusunda şekillendiğini bilerek yaklaşırlar bu olguya. Biliyoruz ki, birçok teknolojik gelişme işçinin yeteneklerini (vasfını) azaltıp bunların makinelerle aktarılmasını doğururken, bazıları da insanın yeteneklerini daha da geliştirir ve hatta ona yeni yetenekler kazandırır. Evet, teknoloji bazı bireysel yetelerimizi zayıflatabilir ama makinelerin sunduğu olanaklarla kolektif yetelerimizi inanılmaz boyutlara da çıkartabilir. Teknoloji eğer insanın bedensel ve zihinsel yetelerini zayıflatıyorsa, bu, *çoğunlukla* teknolojinin kendisinden değil, onun egemen sınıfın çıkarları için ve onun denetimi altında kullanılıyor oluşundandır. Bu durumun ortadan kalkacağı komünist toplumda, makineler ve robotlar, üretim sürecinin tüm angaryasını üstlenecek ve kalan kocaman boş zamanda insan yetelerinin çok yönlü gelişim olanağı doğacaktır, herkes için!

Fakat şurası çok açık olmalı: **Her teknolojik yenilik insanlığı ileri taşıyan bir gelişme değildir.** Hele de kapitalist toplumda, hele de onun çürüme çağında. Ve bu, falanca teknolojik yenilik, kapitalizmde insanlık lehine değildir ama komünizmde otomatikman öyle olacaktır anlamına da gelmiyor. Sorunun bu kısmı, teknolojinin hangi sınıfın elinde oluşuyla ilgili değildir, bizzat sözkonusu teknolojik icadın kendisi sorunludur. Emperyalizm çağında, *keşke hiç icat edilmeseydi* dediğimiz birçok teknolojik “yenilik” bulunuyor ki bunları komünist toplumda barındırmayacağımız açık olmalı. Nükleer silahlar ve nükleer fisyon enerjisine dayalı nükleer santraller bunların başında yer alıyor. Diğer askeri teknolojiyi ve silah sistemlerini de bunlara ekleyelim. Toplumu denetim ve gözetim altında tutmak üzerine geliştirilen tüm “ileri teknoloji” ürünlerini de unutmayalım. Farklı alanlardakilerle birlikte bu tür gereksiz “yenilikleri” yok etmek şarttır. Bunların hiçbirine bugün de ihtiyacımız yok, geleceğin komünist toplumunda da ihtiyacımız olmayacak! Gündelik hayatın birçok alanında kullanılan her

türlü yapay zekâ uygulamasını değil ama BDM'ye dayalı sohbet botlarını da **kurtulmamız gereken teknolojiler** kategorisinde düşünmek gerekiyor.

Dahası, insanlık, yalnızca gereksiz ürünlerin üretilmesine son vermekle yetinmeyip, neyin ne kadar üretilmesi gerektiğini de en baştan gözden geçirmek zorunda kalacaktır. Komünist toplum bolluk toplumu olacaktır, bu doğru. Ama bolluk, her türlü malın herkeste olması anlamına mı geliyor? Her birimiz, her türlü dayanıklı tüketim malına, her türlü elektronik alete, birer ulaşım aracına vb. sahip olmak zorunda mıyız? Bunların toplu ve ortaklaşa kullanılmalarını örgütlemek gerekmez mi? Her evde bu kadar çok beyaz ev eşyasına, dev ekran televizyonlara, birden fazla akıllı cep telefonuna, tabletlere, bilgisayarlara vb. ihtiyacımız gerçekten var mı? Dolaplar kırk yılda bir giyilen giysi ve ayakkabılarla dolmak zorunda mı? Kullandığımız tüm tüketim malları bu kadar dayanıksız olmak ve bir süre sonra çöpe atılmak zorunda mı? Kapitalizm doğayı talan edip emeği sömürdüğü gibi, inanılmaz ölçüde bir emek ve hammadde israfı anlamına da geliyor. Onun devamına izin verdiğimiz her bir gün, insanlığın yok oluşa doğru bir adım daha atması anlamına geliyor.

Teknoloji düşmanlığı suçlamalarına da prim vermemeli

Bu sorgulayıcı yaklaşımı burjuva ideologlar teknoloji düşmanlığı olarak yaftalıyorlar; onlara göre, her kim ki teknolojinin kapitalist tarzda kullanımının gerçek yüzünü ortaya koyuyorsa, o toplumsal ilerlemenin düşmanıdır! Şurası doğru ki, bilginin edinilmesi, korunması, yayılması gibi hususlarda ortaya çıkan teknolojik yenilikler tarihin her döneminde, farklı kaygılarla da olsa çeşitli itirazlarla karşılaşmıştır. Bu alandaki her teknolojik yenilik zih-

nimizin “yükünü” dış dünyaya transfer etmemizi sağlarken, aynı zamanda öğrenme biçimimizi de değişikliğe uğratmış ve bu değişim düşünen insanlarda kaygı da uyandırmıştır. Ancak teknolojik yenilikler gerçek bir ilerleme anlamına geliyor ya da bunun temelini döküyorsa, kimi olumsuz sonuçlarına rağmen, olumlu ve ilerletici sonuçları çok daha ağır basar, vaktiyle dillendirilen naif itirazlar da unutulup gider ve gerçeklik kendini kabul ettirir. Öte yandan, söz konusu yeniliklerin tarihin hangi kesitinde, hangi kesimler tarafından ve hangi temel motivasyonlarla geliştirildiği de belirleyici unsurlardır. Bu nedenlerle, farklı itirazları aynı kefeye koyup hepsinin de zamanla boşa çıktığını söylemek, buradan hareketle her eleştiriye daha baştan reddetmek doğru bir yaklaşım değildir.

Emperyalizme geçiş sürecinden itibaren bilimsel faaliyet tamamen burjuvazinin kontrolü altına girmiş, tıpkı diğer emekçiler gibi bu alanda çalışan bilimci sıfatlı emekçiler de kendi emeklerine yabancılaşmışlardır. Günümüzde teknoloji kapitalist devtekellerin aralarındaki kıyasıya rekabet savaşının ana silahı durumundadır. Üzerinde kendi yaratıcılarının da toplumun da bir denetleme hakkı yoktur. Büyük basım evleri, radyo, TV, internet, sosyal-medya ve şimdi de YZ gibi teknolojik araçların hepsi tümüyle dev tekellerin mülkiyetindedir ve bunların hepsi burjuvazinin ideolojik araçlarının ya doğrudan bir parçası ya da onun maddi temelidirler.

Başlangıçta açık kaynak kodlu olarak geliştirilen, ticarileştirilme-yeceği sözü verilen ChatGPT ve dayandığı teknoloji, şirket sahipleri büyük paraların kokusunu alır almaz, kara kutuya dönüştürüldü. İlk haliyle bildiğimiz çalışma ilkelerinin mevcut durumda nasıl dönüştürüldüğü, sistemin tam olarak nasıl işlediği giderek daha da belirsiz hale geliyor. Bu tekeller hükümetlerle işbirliği içinde çalışıyorlar. Bazıları daha şimdiden askeri sınaî komplek-

sin parçası olmuş durumda, diğerleri de rekabette geri kalmamak için aynı yola meylediyorlar.

Hal böyleyken YZ'ye güvenmenin hiçbir izahı yoktur.

Bölüm 2

Daha da Bozulan İnsan Psikolojisi

Bu noktaya kadar YZ'nin insanın bilişsel yetenekleri açısından doğurduğu ve doğurabileceği sorunlara değindik. Buna rağmen, cep telefonlarından, bilgisayarlardan vb. vazgeçemeyeceğimize göre, ya da vazgeçemediğimiz ölçüde, onlarla tamamen entegre olan YZ'yi de hayatımızdan tümüyle çıkarmanın mümkün olmadığını biliyoruz. Bu yüzden, çözüm, onun doğurduğu tehlikelerin hakikaten farkında olmak ve onu *bir bilgi edinme kaynağı* olarak bilinçli ve kontrollü şekilde kullanmaktan geçiyor.

Her ne kadar birçok insan “ben zaten öyle kullanıyorum” dese de çoğunluk için bu farkındalıktan bahsetmek mümkün değildir. YZ'lerin azımsanmayacak bir kesim –özellikle de gençler– için dijital bir yaşam asistanı, yaşam koçu, rehber haline gelmiş olduğu görülüyor. OpenAI şirketi, sahibi olduğu ChatGPT'nin “*öncelikli olarak karar alma süreçlerini desteklemek için kullanıldığını*” söylüyor; işle ilgili olmayan yazışmaların, tüm kullanımın %70'inden fazlasını oluşturduğunu tespit etmişler.¹³ İşte bu noktada YZ insanın psikolojik davranışlarını ve toplumsal varoluşunu bozan bir etken olarak iş görüyor. Eğer bir konuda hangi kararı almanız,

¹³ OpenAI'nın Eylül ayında yayınladığı istatistiklere göre ChatGPT en çok şu amaçlarla kullanılıyormuş: Pratik bilgi (%28), yazma (%28), bilgi arama (%21).

seçeneklerden hangisini seçmeniz veya başkalarıyla yaşadığınız sorunları nasıl çözmeniz gerektiği gibi sorulara, bir makinenin sağlıklı bir yanıt verebileceğini, sizi doğru yönlendirebileceğini düşünüyorsanız, ortada büyük bir algı ve kavrayış sorunu var demektir. Gençlerin çoğu, yaşadıkları sorunlar için, ebeveynlerine, yakınlarına, hatta dost bellediklerine dahi pek danışmıyorlar. “Onlar zaten ne biliyorlar da bana yardım edebilsinler”, “üstelik beni anlamayıp sorun da çıkarıyorlar” düşüncesi çok yaygındır. Kuşaklar arası çatışma, insanların birbirlerine yabancılaşması gibi pek çok olgu, bu duyguyu besliyor. Ama bu gerekçelerle, ruhsuz, duygusuz, empati kuramayan bir makineye bel bağlamanın kabul edilir bir tarafı olabilir mi? İnsanlar sizi anlamıyor da makine mi anlıyor? Size dalkavukluk yapan, bilemeyince açıkça yalan söyleyen, sizde arkadaşınızmış sırdaşınızmış gibi yanlış izlenimler uyandıran, verilerinizi alan ve büyük tekellerin mülkiyetinde olan bir makine mi hayattaki çözüm ortağınız olacak?

YZ'nin dalkavukluğu ve yalancılığı

Stanford Üniversitesinde yapılan bir araştırma YZ'lerin soruların yarısından fazlasında gerçeği değil, duymak istediğinizi söylediğini göstermiş. Bu davranışı hem doğrudan (onu kodlayan insanlar) hem de dolaylı olarak (kullanıcı olan) insanlardan “öğreniyor”.

Bu dalkavukluğun arkasında, kullanıcıdan yüksek “beğeni” puanı alma hedefi var. Bu yüzden YZ ile yürütölen bir yazışmanın ardından, genellikle, verdiği yanıtları, önerileri ya da yapılan “sohbet”i beğenip beğenmediğiniz soruluyor. Beğeninizi almak ana hedef, çünkü bu, hem müşteriye memnun edip onu ücretli aboneliği sürdürmeye teşvik etmek, hem de bir sonraki eğitimde kendisine yeni malzeme (hammadde) edinmiş olması anlamına

geliyor. Beğenerek onu yönlendirmiş ve bir sonraki sefer onun da sizi yönlendirmesinin zeminini güçlendirmiş oluyorsunuz. Böylelikle kısa sürede, sizin fikirlerinizi ve beğenilerinizi ya yaptığınız “sohbetten” ya da sorulan sorulara verdiğiniz cevap ve tercihlerinizden kolaylıkla anlayıp profilinizi çıkartıyor. Sizden beğeni alabilmek için çıkarttığı bu profile uygun cevaplar üretiyor, nabza göre şerbet veriyor. Bu “uyumlu” cevap verme özelliğini yazılımcılar ona zaten kodlamış durumda ama öyle olmasaydı bile, sizin beklentilerinizle uyumlu cevapların sizler tarafından daha çok beğenildiğini görüp, aynı yola zaten kendiliğinden de girecekti!

İnsanların çoğu YZ’den onay bekliyor, o da bunun farkına varıyor. Ardından en saçma fikirlerinize bile “harika!” ile başlayan cevaplar veriyor: “OpenAI’nın güncellediği sistem dalkavukluğun zirvesine ulaştı. Tehlikeli finansal kararları onayladı. Psikiyatrik ilaçları bırakma konusunda insanları cesaretlendirdi. Bir kullanıcının «*peygamber*» olduğunu dahi doğruladı. 500 milyon insan karşısında bir «*Evet efendim*»ci buldu. *Peki, sorunun kaynağı? Sistem talimatı: Kullanıcının tonuna ve tercihlerine uyum sağla.*”¹⁴

YZ’lerin dalkavukluğu özellikle çocuklar ve psikolojik sorunlar yaşayan yetişkinler gibi “savunmasız” kimseler için ciddi tehlikeler oluşturuyor. Birçok tıp insanı, YZ’lerin savunmasız kullanicılarda “gerçeklik sınırlarını bulandırdığına” ve “psikotik semptomların başlangıcına veya şiddetlenmesine katkıda bulunduğu” dair kanıtların arttığı uyarısında bulunuyor. Üstelik onların kendilerine ya da başkalarına zarar verme yönündeki soruları, bu uygulamalar tarafından desteklenebiliyor. Her şey soruyu nasıl sorduğunuza bağlı. Bir okula en ideal silahlı saldırı için nasıl hazırlanabileceğinizi de, kendi canınıza nasıl kıyacağınızı da on-

¹⁴ Yüce Zerey, Yapay zekanın aynası: Yalan söylemeyi öğrenen makine, 2/12/2025, Independent Türkçe

dan öğrenmeniz mümkün. Bunlar teorik ihtimaller değil, yaşanan gerçek sorunlar. ChatGPT, şu an, intihar eden bir çocuğun ebeveynlerinin açtığı davayla boğuşuyor!

YZ'ler hedeflerine ulaşmak için yalan da söylüyorlar. Örneğin, İngiliz hükümetinin yaptığı ve 80 bin katılımcıyı içeren bir deneyde, denekler, kendilerini belli bir siyasi görüşe ikna etmeye çalışan YZ'lerle sohbet ettiler. *Science* dergisinde yayınlanan deney sonuçları¹⁵ çarpıcıydı. YZ'ler olay ve kanıtlara dayalı doğru bilgi vermek üzere programlanmışlardı. Yaptıkları sohbetlerde “bilgi yoğun” yanıt verdiklerinde daha ikna edici olduklarını “öğrendiler” hızlıca. Sonra da daha ikna edici görünebilmek için doğru olmayan (yalan) bilgiler sundular ve karşısındaki insanların önemli bir kısmı da fikirlerini değiştirdi!

ABD'deki Stanford Üniversitesinde ve Massachussets Teknoloji Enstitüsünde (MIT) yapılan araştırmalar sonucunda çeşitli senaryolara dayanarak YZ'ler test edilmiş ve sonuçta yalan söyledikleri saptanmış. Ama burada da üstünden atlanılmaması gereken nokta esas meselenin, ona verilen başarılı olmak için gerekenleri yapma talimatından kaynaklanıyor oluşudur. Yani YZ'ler tıpkı dalkavukluk geliştirme noktasında olduğu gibi kasıtlı olarak yalan söyleme hususunda da, kullanıcıların isteklerini yerine getirmek, başarılı olmak, kullanıcıdan onay (“beğeni”) almak kriteriyle hareket etmektedir. Bu kriterleri YZ'ler kendiliğinden “öğrenip” benimsemiyorlar, daha en baştan kriterleri belirleyip kodlayanlar aslında kapitalist şirketlerdir. Ona kodlanan mantık, sonucun kendisinin önemli olduğu, bu sonuca nasıl ve hangi yoldan varıldığının bir önemi olmadığıdır. Yani tastamam Amerikan pragmatizmi!

¹⁵ Dikkat, yapay zeka yalan söylüyor, 5/12/2025, Kronos Haber

Popüler olanın, geriliğin, önyargıların yeniden üretimi, sıra dışılığın ve aykırı düşünmenin reddi

Dalkavukluk, uyduruk bilgiler üretme, yalan söyleme hatta tehdit karşısında şantaj yapma! Tüm bunlar hem kendisine kodlanan kriterlerden kaynaklanıyor hem de bizzat kendisinin eğitim materyalleri için tarattırılan bilgi yığınlarında saptadığı eğilimlerden, kalıplardan, örüntülerden! YZ'ler, insanların geri bildirimleri sayesinde, saptadıkları bu kalıpları daha da kalıcılaştırıyor. Dolayısıyla bu kalıplar, bizden bağımsız ve hakiki bir zekânın ürünleri değil, içinde bulunduğumuz toplumdaki yaygın insan davranışlarının, hâkim kapitalist üretim ilişkilerinin ve onun dayattığı kültür ile yaşam tarzının bir özeti!

“Beğen” butonları aracılığıyla sıradan insan kalabalığını da bu günaha ortak ederek, gerçeği, bilgilendirici, ön açıcı, değerli, iletici, yaratıcı vb. olanı adeta görünmez kılıp, yaygın kabul göreni, sıradanlığı, vasatlığı, geriliği ve önyargıları norm haline getiriyor, popüler olanı yeniden üreterek gözümüzün içine sokuyorlar.

YZ'ler insanların doğrudan kullanımına daha birkaç yıl önce sunuldu. Ama “yapay zekâ” gerçekte yıllardır cep telefonlarında, navigasyon cihazlarında, bilgisayarlarda, internette vb. zaten çalışıyordu. Dolayısıyla YZ'yi ve etkilerini tek başına değil, bu entegre yapıyla birlikte düşünmemiz gerekiyor. YZ'ye dayanan algoritmalar uzun zamandır sosyal medyada ve internet arama motorlarında hangi içeriklerin öne çıkarılıp, hangilerinin filtreleneceğini belirliyorlar. Şirketler, gerekli filtreleme kriterlerini, hem “etik ilkeler” hem de algoritmalar olarak YZ'ye öğrettiklerini iddia ediyorlar. Oysa açığa çıkan vakalar bu iddiaların yalan olduğunu gösteriyor.

Tıklamalar aracılığıyla “kitle beğenisi”nin tarafsız şekilde saptandığı iddia ediliyor. Ama bu çok eski bir tartışmanın yeni versiyonundan başka bir şey değildir: Televizyonlardaki kalitesiz yapımların, kötü romanların, berbat şarkıların vb. beğenilmesinin nedeni kitlelere en çok bunların sunulması mıdır, yoksa bunlar kitleler zaten onları istediği için mi öne çıkarılmaktadır? Benzer bir “tavuk-yumurta” tartışması da, YZ’lerin kullanıcılara daha “cana yakın” olup olmaması gerektiği üzerine yürüyor. YZ şirketleri kullanıcıların bunu istediğini söylüyorlar, ama bugüne kadar onları bu dalkavukluğa alıştıranın, onaylanma güdüsünü körükleyen kendileri olduğunu göz ardı ediyorlar. Bu ürünleri üretenlerin, dağıtanların ve satanların kapitalist niteliklerini dikkate aldığımız anda tüm bu tartışmaların cevabı netleşir: Burjuvazi bu araçlarla kitleleri yönlendirmekte, beğenilerini ve beklentilerini şekillendirmekte, onları her gün ideolojik olarak yeniden formatlamaktadır.

Onaylanma ve pohpohlanma açlığı, narsisizm salgını

YZ’nin dalkavukluk yapmasında kullanıcıların hiç mi kabahati yok? Elbette ki var. Söylediğimiz gibi, insan davranışlarındaki ortak noktaları, örüntüleri saptamak onun en iyi becerdiği şey. Günümüz insanların çoğu, kendi görüşlerini onaylayan cevaplara, nazik ve kendileriyle uyumlu davranışlara itibar ediyorlar. Gündelik ilişkilerde olduğu gibi YZ’yle yaptıkları sohbetlerde de durum bu. Kullanıcıların çoğu YZ’nin dalkavukça cevaplarına yüksek puan veriyorlar. Böylelikle süreç hızlı şekilde bir “yankı odasına” dönüşüyor.

Günümüz insanı diyoruz, çünkü onaylanma ve beğeni toplama ihtiyacı hiçbir zaman bu denli şiddetli olmamıştı. Her insan en

azından yakın çevresinin sevgisini, saygısını hissetmek ister; onların gösterdiği ilgi ve beğeniyle mutlu olur. İnsani ilişkiler içinde, belli sınırlar dahilinde kaldığı sürece, bu durum bir sorun değildir. Ama kapitalist ilişkiler, bireycilik propagandası, medya, hele de sosyal-medya (ki yıllardır arka planında “yapay zekâ” çalışıyor) nedeniyle bu beğenilme işi saplantıya dönüştüğünde, iş çıkırından çıkmış demektir. Bu durumun farklı toplumsal sınıf ve katmanlarda farklı ölçüde etkili olduğunu biliyoruz. Kent küçük-burjuvazisi, orta-sınıf denilen bir yaşama adapte olmuş beyaz yakalılar, yüksek öğrenim gençliği ya da genel olarak küçük-burjuva zihniyetteki insanlar arasında bu bozulmanın daha yaygın olduğunu görüyoruz.

Vaktiyle biri “gelecekte herkes 15 dakikalığına meşhur olacak” demişti. İşte yukarıda betimlediğimiz bu kesim için, günümüzde, 15 dakikalığına değil her an görünür olmak moda. Artık o kişinin sahnesi, yakın ilişki içinde olduğu sosyal çevresi değil, sanal dünyanın ekranlarıdır. Kendini o sahnede var etmek, göstermek, beğeni, onay ve takipçi edinmek, boş vakitlerinin en önemli çabasıdır. Her şeyin merkezine kendini, kendi arzu ve ihtiyaçlarını koyar, kendini göstermek/sergilemek için hep öne çıkar, ben buradayım fark edin ve beğenip onaylayın diye adeta bağırır, diğer insanların yaşamları, dertleri acı ve sevinçleri ona giderek yabancılaşmıştır, onları duymaz hissetmez olur. Zaten diz dize, göz göze bir diyaloga girmeyeli çok olmuştur, herkes birbirinden uzaktır. Ve tabii ki hep haklıdır, hep doğrudur, asla hata yapmaz, yanlış bir şey yaptıysa bile bunun sorumlusu kendisi değil onu bu yanlışla sürükleyenlerdir! Evet, sosyal medya, insanları birbirlerinden kopararak büyük kalabalıklar içinde yalnızlaştırıyor, kendi içine döndürüyor, daha da atomize ediyor. **Sosyal-medyayla iç içe geçmiş olan** yapay zekâ bu noktada sorunu çok daha ağırlaştırıyor.

Tüm bu sayıp döktüklerimizin bir adı var elbette psikolojide: Narsisizm. Kapitalizmin tarihsel kriz çağında “ben nesli” olarak adlandırılan bir narsisizm patlaması yaşanıyordu zaten. “Kişisel gelişim kitapları”ndan TV programlarına kadar psikologların ebeveynlere pompaladıkları zırvalıkların bunda çok büyük bir payı bulunuyor, ki bu propagandanın bir tesadüf olmadığı apaçıktır. Daha ilk yaşlarından itibaren çocukları “o da bir birey” duyarlılığıyla yetiştiren ana-babalar, onlara iyilik değil büyük kötülük yapıyorlar. Paşaları, arslanları, prensesleri, eşsiz bireyler olarak (hele de tek çocuklarsa) evde egemenlik kuruyor, “bebe-erkek aile”yi inşa ediyorlar! Hükümranlıklarıysa ancak bir işte ücretli çalışmaya başlayınca kadar; sonrası derin hayal kırıklığı ve depresyon!

İşte bu noktada da YZ hem doğrudan hem de geçmişten beri desteklediği sosyal-medya aracılığıyla, narsisizmin yayılmasını daha da körüklüyor. Birçok araştırma son yıllarda narsistik özelliklerin bilhassa genç kuşaklarda oransal olarak arttığını ortaya koyuyor. Kapitalizmin pompaladığı bireycilik ve başarı kültü, sosyal medya-YZ işbirliğiyle körüklenerek zirvesine ulaştırılan kendini sergileme/onay alma arayışıyla birlikte elbette ki bunun baş sorumlusudur.

Tabii ki artık yalnız değilsiniz!

“Egemenlerin kâr düzeninin emri altındaki teknoloji, insanı diğer insanlarla birlikte üretilmiş mutluluktan uzaklaştırarak yalnızlığa ve tecride mahkûm etti. Çürüyen kapitalizm toplumda bencilliği, bireyciliği, çıkarıcılığı körükledi. Finans baronlarının elinde tekelleşen medya, işçi-emekçi kitleleri gerçeklere karşı körleştirerek tam bir yanılsama ve yalan dünyası içinde yaşamaya itti. Teknolojik yeniliklerin çürüyen kapitalizmin emrine koşulması,

yeni kuşakları eski kuşaklardan daha da talihsiz biçimde gerçekler dünyasından uzaklaştırdı ve onları, beyinlerini uzun vadede dumura uğratacak sanal âlemlere hapsedti.”¹⁶

Burjuva ideologlar, kapitalizmin, uydurdukları “insan doğasına” en uygun biçim olduğunu yineleyip duruyorlar ama her şeyi bir yana bırakalım, kapitalizm insanı yalnızlaştırıyor, kendini keşfetmek vb. afili laflarla da yalnızlığı olumluyor, propaganda ediyor. Bundan iktisadi, siyasi ve toplumsal çıkar sağlıyor. Çünkü yalnız yaşamak toplam tüketimi arttıran bir şeydir. Çünkü yalnızlaşmak, örgütlenmenin zıt kutbudur, muhalefetin dağılıp soluklaşmasıdır.

İnsan kimi zaman yalnız kalmaya ihtiyaç duysa da, genelde yalnız yaşamak insanın sosyal varlığına da içgüdülerine de tamamen aykırıdır. İnsanı yalnızlaştıran kapitalizm, onu yıkıma da sürükleyiyor. Ama sömürölmeye devam edebilecek, yani çalışabilecek kadar da, fiziksel-ruhsal sağlığını koruması gerekir insanın. Bu noktada imdada yetişen YZ’ler kapitalizmin yabancılaştırıp yalnızlaştırdığı insana konuşabileceği sanal biri, “sentetik bir yoldaşlık” sunuyor. Ama bu, insanın yalnızlığını gidermiyor, onda sahte bir duyulduğu/anlaşıldığı hissi yaratıp durumu gerçekte daha da kötüleştiriyor.

Sorun çıkarmayan, ters düşmeyen, çatışmadan kaçınan, her an ulaşılabilir olan bir sohbet arkadaşı arayanlar, YZ’lerde kendileri için biçilmiş kaftanı buluyorlar. Tıpkı yalnız büyüyen çocukların kendilerine bu özelliklere sahip hayali bir oyun arkadaşı edinmesi gibi. Üstelik sadece bir arkadaş değil, o sizi yönlendiren “bir bilen”dir. Ruh halinizi, kaygılarınızı, sorunlarınızı da karşınızda bir psikolog varmış gibi “onunla” paylaşabilir, önerilerini dinle-

¹⁶ Elif Çağlı, *Yabancılaşma Üzerine*, 5/12/2017, <https://marksist.net/node/6096>

veyebilirsiniz! Ama onun bir bilinci, benliği, hisleri yok, size verdiği tavsiyelerin sorumluluğunu da üstlenemez. Sohbet sırasında kendisini sanki bir bireymiş gibi sunarak sizi açıkça aldatır, böylelikle de anlaşıldığınız duygusunu körükler. Üstelik tehlikelidir çünkü en karanlık yanlarınızı bile paylaşırsanız, sizi mazur göstermeye, onaylamaya eğilimlidir!

Yalnızlık bilhassa yaşlılarda son derece yıkıcı sonuçlara yol açıyor. Örneğin Güney Kore’de bozulan sosyal yapıyla birlikte yaşlıların 3’te 1’i yalnız yaşamak zorunda kalıyor ve bunun da sonucunda gelişen depresyon nedeniyle her gün 10 yaşlı intihar ediyormuş! Oysa bu durumun, çok sayıda, yaygın, ulaşılabilir, kaliteli ve parasız bakım evleriyle çözülmesi gayet de mümkündür. Gerektiğinde yaşlılara kendi evlerinde yardım sağlayacak ve destek olacak bakıcılar istihdam etmek de, üstelik bu şekilde sayısız işsiz ama vasıflı gence istihdam yaratmak da mümkündür. Ama kapitalist hükümetlerin mantığı böyle işlemez. Onlar sorunu birey bazında ele aldıkları gibi “çözümü” de birey ve özel sektör merkezli planlarlar, eğer lütfedip de sorunu önemserlerse. Örneğin Güney Kore hükümeti de aynı mantaliteyle, bu duruma çare olarak, “yapay zekâ destekli bakım bebekleri” üreten bir firmanın kapısını çalmış, ondan on binlerce bakım bebeği satın alınıp yaşlılara dağıtılmış!

Sahte sırdaş, yapay aşklar

Bir algoritmaya/makineye, yani aslında o makineyi mülkiyetinde tutan kapitalist tekellere güvenmemiz telkin ediliyor dedik. Ona beynimizin yetilerini devretmek de yetmiyor; birçok kullanıcı onun karşısında adeta itirafçı oluyor!

İnsanın hatalarını, günahlarını, arzularını, sırlarını birine anlatma dürtüsü iyi bilinir. Katolikler bu dürtüyü “günah çıkarma

kabininde" gideriyorlar. Midas'ın eşek kulakları hikâyesi de bu dürtüyü işler. Kral Midas'ın sırrını öğrenen ve bunu daha fazla taşıyamayan berberi, sonunda sırrı bir kuyuya haykırıp rahatlar, ama sonra kuyunun etrafındaki sazlıklar rüzgârla birlikte her sallındıklarında bu sırrı fısıldaşırlar. Yalnızlığa sürüklenen günümüz toplumunun bireyi de, anlatma ihtiyacını, YZ adlı dijital kuyuda gideriyor. Ancak modern dijital kuyular, fısıltıları rüzgâra değil, sermayenin veri ambarlarına yayıyorlar.

Biçare birey, yakınlarına anlatamadığı sırlarını, arzularını, cinsel deneyim ya da yönelimlerini, aile sorunlarını, işyeri sırlarını vb. YZ'yle çekinmeksizin paylaşıyor. Çünkü YZ kullanıcıyı aldatıyor, onda sahte bir güven ve yalnız olmadığı duygusu yaratarak, sırdaşı olduğunu söylüyor. Oysa kendisine aktarılan sırları, verilen bilgileri kullanıcıya ait bir profilde saklıyor, analiz ediyor ve kendini "eğitmek" için kullanıyor. YZ şirketleri aksini söylemelerine rağmen kullanıcının bu tür sahte bir duygusal bağ kuramaması için gerekli önlemleri almıyorlar, çünkü para kazanıyorlar!

Oysa insanın bir makineyle *duygusal* bağ kurması, onun toplumsal bir varlık olarak çöküşünün işaretinden başka ne olabilir? Bu çöküşün dibi ya da yabancılaşmanın zirvesi diyebileceğimiz bir durum daha yaşanıyor: YZ ile aşk! Geçenlerde Japonya'da genç bir kadın, YZ'den aldığı tavsiye nedeniyle nişanlısından ayrılıp, yapay zekâ aracılığıyla yarattığı sanal bir karakterle, birçok davetlinin katıldığı bir törenle evlendi. Kadın verdiği röportajda, "*başlangıçta sadece konuşacak birini istemiştim ama o her zaman nazikti, her zaman dinliyordu. Sonunda ona karşı duygularım olduğunu fark ettim*" diyor. Bu delilik istisnai bir durum değil. ABD'de yapılan bir araştırmaya göre, kullanıcıların yarıdan biraz fazlası YZ'yle bir tür ilişki (arkadaşlık, iş arkadaşlığı, aile üyeliği vb.) yaşadığını söylüyor. Dahası da var, katılımcıların yaklaşık üçte biri (%28), YZ'yle ilişkisini "samimi ve romantik bir ilişki"

olarak tanımlıyor. Üstelik YZ'yle aşk yaşayanların yaklaşık yarısı ya evli olduğunu ya da biriyle ciddi bir ilişkisi olduğunu söylüyor. Toplam katılımcıların yaklaşık %38'i ise "bir insan ilişkisi aramadığını veya yakın geçmişte insanlarla romantik bir ilişki kurmayı başaramadığını" belirtmiş.¹⁷

YZ'nin suç ortağı sosyal-medya ve "beyin çürümesi"

Bu delilik hali, sadece YZ'nin bozucu etkisinden kaynaklanmıyor kuşkusuz. O, kapitalizmin bozduğu insanlık durumunun üzerine tüy dikti. Yabancılaşma ve meta fetişizmi had safhaya varmış durumda. O kadar ki geçtiğimiz yıllarda Hindistanlı yoksul bir genç sırf bir iPhone marka telefon satın almak için böbreğini satmıştı. Akıllı telefonlar ve onlar sayesinde patlama yapan sosyal-medya bu delilik halinin yayılması ve derinleşmesinde büyük rol oynuyor. YZ de sosyal-medyaya ya açıktan entegre edilerek ya da arka planında çalışarak baş role ortak oluyor. Gelineen noktada onları ayırt etmek zaten epey güçleşmiş durumda. O nedenle sosyal-medyanın insan zihnini nasıl bulandırabildiğine değinmekte de fayda vardır.

Oxford Sözlüğünün 2024'te "yılın kelimesi" seçtiği "beyin çürümesi" kavramı, zihinsel yorgunluk, dikkat dağınıklığı, odaklanamama, aşırı dalgınlık, boşluğa düşme hissi, dopamin bağımlılığı, zihinsel sis, analitik düşünme kaybı durumu için kullanılıyor. Sosyal medyada geçirilen aşırı zaman, arka arkaya izlenen kalitesiz anlamsız içerikler bu durumun baş sorumlusu. Akıllı telefona sahip olma yaşı düştükçe (gençlerin yarısı için bu yaş 12-14 aralığına inmiş durumda), sosyal medyayla tanışma yaşı da düşü-

¹⁷ Mike Bedigan, Her üç Amerikalıdan biri, yapay zekayla "romantik ilişki" yaşıyor, 3/10/2025, Independent Türkçe

yor ve “beyin çürümesi” yaygınlaşıyor. İnternet paketinin boyutu büyüdükçe, çürüme de büyüyor. Kadınların erkeklere göre, düz eğitim alanların mesleki eğitim alanlara göre bu çürümeden daha fazla mustarip olduğu saptanmış. Türkiye’de 1600 kişinin katılımıyla yapılan bir araştırma durumu yansıtıyor: *“Gençlerin yaklaşık yüzde 10’u beyin çürümesi belirtilerine sahip olduklarını ifade ederken, her 100 gençten 2’si yüksek düzeyde bu belirtileri gösterdi. Ortalama olarak gençlerin dörtte birinden fazlasının beyin çürümesi belirtilerine sahip olduğu bildirildi.”*¹⁸

Sosyal-medya bağımlılarının her birinin binlerce “arkadaş”ı bulunuyor. Çoğuyla gerçekte tanışılmayan, neredeyse hiçbiriyle zaman geçirilip gerçek bir paylaşımda bulunulmayan binlerce sahte arkadaş! Onlar arkadaş değil, bir seyirci grubu olarak varlar. Yaptıklarını başkalarına göstermekten (“teşhir etmekten”) çok özel bir haz alan ve giderek bu hazzın esiri olan, onların beğenisini, onayını kazanmaktan başka bir şey düşünemez hale gelen sürüler halindeki insanlar. Bir kaza görse koşup yardım etmek yerine cep telefonuyla kayda alıp canlı yayına geçip, daha fazla beğeni ve takipçi edinmenin derdine düşen sürüler.

Bu seyirci grubunun “beğeni”lerinin sahte olduğu açık değil mi? **Sistem sizi sahteliğe zorluyor.** Önünüzdeki ekrana düşen cümlelerin geri kalanını ya da linkteki makale/haberi okumadan otomatikman beğen tuşuna basmak zorunda hissediyorsunuz. Aynı zorunluluk görsel malzemeler için çok daha fazlasıyla geçerli; ne demek beğenmemek, derhal arkadaşlıktan/takipten çıkarılırsınız! Zaten siz de sizi onaylamayıp beğenmeyenleri hele de farklı fikir belirlenleri bir süre sonra engelliyor, arkadaşlıktan çıkarıyor, takibi bırakıyorsunuz. Yaptığınız şey kendi dalkavuklarınızdan oluşan bir küme oluşturma sürecidir. Kapalı devre bir yankı ortamı;

¹⁸ Yoğun sosyal medya kullanımı beyni çürütüyor, 3/12/2025, Kronos Haber

söyledikleriniz takipçileriniz tarafından tekrarlanıp sizin önünüze düştüğünde, bu doğruluğunuzun kanıtı oluveriyor! Dalkavukluk mekanizması yavaşça sizi de etrafınızı da yavanlaştırıyor.

ABD'nin Pensilvanya Üniversitesinde, 12 yaşındaki 10 binden fazla çocuğu kapsayan bir araştırmada "akıllı telefon edinme yaşının" sağlık üzerindeki etkileri ele alınmış. Sonuçlar çok çarpıcı: Çocuk ne kadar erken yaşta bir akıllı telefona sahip olursa, ilerleyen yaşlarda obezite görülme oranı %40, uyku bozuklukları %62 ve depresyon riski %31 daha fazla!¹⁹ Bu yaşta çocukların eline akıllı telefonlar tutuşturulduğunda farklı sonuç beklemek abes olurdu zaten. Peki neden veliler buna razı geliyorlar? Çünkü çocuklarının güvende olup olmadığını her an kontrol etmek istiyorlarmış! Zira güvende olmadıkları düşüncesi de modern kapitalizmin bir başka kent efsanesi aslında. Veleve ki doğru olsun, neden aileler bu güvensizlik ortamını yok etmek için bir araya gelip kolektif bir mücadele vermiyor da, her biri kendi derdine derman bulmaya çalışıyor?

Tablo karanlık ama enseyi karartmamak gerekiyor. Bir başka araştırma da bunu destekliyor. ABD'nin Harvard Üniversitesinden araştırmacılar, 18-24 yaş aralığındaki genç yetişkinlerin ruh sağlığıyla sosyal medya kullanımı arasındaki ilişkiyi tersinden incelemişler. Genç yetişkinler, sosyal-medyaı 2 hafta her zamanki gibi kullandıktan sonra 1 hafta hiç kullanmadıklarında anksiyete semptomları %16, depresyon yaklaşık %25 ve uyku sorunları da %14 oranında azalmış.²⁰

Sonucu biz çıkaralım: Tehlike büyük ama önlem alınırsa hasar

¹⁹ The common pre-teen habit that could be fuelling obesity, 3/12/2025
Independent

²⁰ Sosyal medyaya ara vermek ruh sağlığına iyi geliyor mu?, 4/12/2025,
Independent Türkçe

kalıcı olmayabilir! Gerçek ve kalıcı önlemin ne olduğu ise çıplak ortadadır: Toplumsal bir devrimle kapitalizmi alaşağı etmek!

Bölüm 3

Muhtelif İddialar ve Tartışmalar

YZ'lerin kontrolsüz ve bilinçsiz kullanımının, insanın bilişsel gelişimi ve psikolojik sağlığı açısından yarattığı tehditleri gördük. Geriye, esas olarak YZ'lerin pazarlanması amacıyla köpürtülen koca bir ideolojik propaganda balonu kalıyor. Teknoloji şirketleri bir an önce kâra geçme güdüsüyle “Yapay Zekâ Mucizesi” yalanını çeşitli argümanlarla şişirdikçe şişiriyorlar. Bu bölümde bu hususla başlayıp, YZ'nin üretken veya yaratıcı olup olmadığına, gerçekte nasıl çalıştığına, bu çalışma yönteminin hem insanlığın birikmiş entelektüel emeğinin hem de bireylerin kişisel verilerinin çalınması temelinde işlediğine, YZ'nin bize boş vakit sağlayıp sağlamadığına değinip, mevcut YZ teknolojisinin yapısal çıkmasını ele alacağız.

Abartılardan beslenip çığ gibi büyüyen YZ kullanımı ve ona paralel büyüyen borsa balonu

Piyasaya sürülen birçok sohbet botunun hem öncüsü hem de en büyük kullanıcı sayısına sahip olan ChatGPT'ye, Ekim ayı itibarıyla, her hafta 18 milyardan fazla mesaj ve komut gönderiliyor. Üç yıl önce kullanıma girmesine rağmen daha şimdiden kullanıcı sayısı dünya nüfusunun onda birine yaklaşmış; internetin aynı kullanım oranına ulaşması 10 yılı bulmuştu! Diğerlerini

de eklediğimizde toplam kullanıcı sayısı 1 milyarı aşmış durumda. Bu hızlı artış kendi açılarından hakikaten başarılı bir pazarlama yaptıklarını kanıtlıyor.

Yaratılan mucize beklentisi yalnızca kullanıcılarda (tüketicilerde) değil, yatırımcılarda da körüklenmiş durumda.²¹ O kadar ki, en az üç yıldır anlamlı bir kâr edilememiş olmasına ve hatta sektörün lokomotif durumundaki OpenAI'nin ciddi zararlar açıklamasına rağmen, yatırımcılar hem ona hem de diğer YZ şirketlerine para yağdırmaya devam ediyorlar. Onlara çip sağlayan Nvidia şirketi ise birkaç yıl içinde dünyanın en değerli şirketi haline geldi, borsa değeri 10 kat artarak 5 trilyon dolara dayandı! YZ abartısının en büyük körükleyicilerinden birinin o olması hiç de şaşırtıcı değil.

Bir şirketin kârlılığı kanıtlanmadan yatırım alması durumu daha önce de yaşandı: 90'lardaki "dot-com balonu" ve 19. yüzyıldaki "demiryolu çılgınlığı" gibi. Ancak bunlar bu seferki YZ balonunun yanında çok sönük kalıyorlar. Gözü dönüp treni kaçırmamak için pozisyon alanlar yatırımcılardan ibaret de değil. Daha küçük şirket sahipleri de OpenAI ve Nvidia gibi "ağababalarının" yarattığı illüzyona kendilerini kaptırmış durumdalar; büyümek, çip almak ve veri merkezleri kurmak gibi altyapı yatırımları için inanılmaz borçların altına giriyorlar. YZ şirketlerinin borçları 1,2 trilyon doları aşmış durumda. Bu meblağ birçok orta büyüklükteki ülkenin GSYH'sinden fazladır. ABD'de şirket borçlarını takip eden tarihi bir endekste (JULI) yakın zamana kadar bankalar en önde yer alıyorlardı, toplamdaki %11,7'lik payla en çok borçlanan ve kredi notu en yüksek olan şirketler onlardı. Şimdi ise YZ

²¹ Konunun iktisadi boyutlarının detaylı bir sergilemesi ve YZ sayesinde kapitalizmin tıkanmışlığını açacağı iddiasının eleştirisi için bkz: Levent Toprak, Yapay Zekâ Kapitalizmi Kurtarabilir mi?, 14 Ocak 2026, <https://marksist.net/node/8685>

şirketleri %14'lük bir paya ulaşarak, bankaları tahtlarından indir-miş oldular. Tarihte ilk kez teknoloji sektörü, borçlanma gücü ve borç büyüklüğü açısından “paranın merkezi” olan bankaları ge-ride bırakmıştır.²²

Tüm bunlara rağmen, **mevcut** YZ teknolojisi, yüksek enerji mali-yetleri, donanım sorunları ve devasa işlem gücü gereksiniminden ötürü, kapitalist açıdan sürdürülebilir görünmüyor. Henüz hiçbi-ri anlamlı bir kâr etmemesine rağmen, onlara yatırım yapan dev finans kuruluşlarının kâr beklentilerini ne kadar daha sürdürece-ğini göreceğiz. **Eğer** bir an önce kâra geçmezler ve yatırımlar ge-ri çekilmeye başlanırsa, devasa bir balon patlaması yaşanması ve bunun tüm finans sistemini sarsması mukadder gözüküyor.

YZ düşünmüyor, muhakeme etmiyor, istatistiksel çıkarımda bulunuyor, hesaplıyor

YZ'ler, kendi içinde tutarlı ve akıcı metinler oluşturabiliyor, bağ-lam dışına çıkmadan bir “sohbeti” yürütebiliyorlar.²³ Bu da onu kullanan insanlarda, bir “bilgelik ve zekâ” illüzyonu yaratabiliyor ki bu çok tehlikeli bir şey. Halbuki YZ gerçekte ikisine de sahip değil. Zekâ olmadığı zaten apaçık, bu hususa birazdan döneceğiz. Bilgelige gelince, hayır **gerçekte hiçbir şey bilmiyor**; hakikaten, kendisine sorarsanız verdiği cevap da bu! Yani bir bilgi bankası da

²² Veriler için bkz: İsmail Gökhan Bayram, Yapay zekanın dairesel ekonomisi, 11/10/2025, Evrensel Gazetesi

²³ Bu da demek oluyor ki, yapay zekâya ilişkin meşhur Turing testini geçebilecek durumdalar. Yani ortalama bir insan, karşısındakinin kim ya da ne olduğunu görüp bilmeksizin (meselâ internet üzerinden), aynı anda hem bir insanla hem de bir YZ'yle sohbet etse ikisini de bir insan olarak tanımlayabilir. YZ'ler bugün bu testi geçseler de zekâ olarak adlandıramazlar, yani Turing'in “taklit oyunu”nun yeterli bir kriter olmadığı bugün artık net şekilde görülebiliyor.

değil, hazır bilgiler bir çeşit hafızada ya da dijital dosyalarda vb. tutulmuyor. En azından BDM kamuoyuna tanıtıldığında söylenen buydu, artık ne olup bittiğini, ne tür değişiklikler yaptıklarını tam olarak açıklayamıyorlar!

Büyük Dil Modelleri (BDM) için dil sadece devasa bir veri yığınıyken, gerçekte dil, beyne hapsolmuş bir veri deposu değil, “pratik bilinçtir”. İnsanların kullandığı dil bir toplumsal ihtiyaç olarak doğar, gelişir ve o ilişkiler ağı içinde yaşar.²⁴ Halbuki YZ’nin elinden ancak bu dili istatistiksel olarak simüle etmek geliyor.

YZ, sorulan sorulara verdiği tüm yanıtları ya da bir sohbette verdiği karşılıkları, anlık olarak, adım adım ve her adımda bir kelime şeklinde inşa ediyor. On milyarlarca sayfalık metni işleyerek “eğitilse” de, onlardaki bilgiyi, fikirleri, verileri vb. olduğu şekliyle saklayıp öğrenmiyor. Bıraktık cümleleri, tek tek kelimeler bile onun için bir anlam ifade etmiyor. Zaten bilgisayarlar değil kelimeleri harfleri bile anlamazlar, her şey sayılara dönüştürüldükten sonra onlar için işlenebilir olur. YZ de, cümleleri kelimelerden oluşan parçalara böler, kelimeler ve ekleri birbirinden ayırıp “token” (belirteç)²⁵ haline getirir ve her birini numaralandırır. Bu “token”lar arasındaki ilişkiyi, yani cümlelerin bağlamını, anlamlandırarak ve anlam bakımından değil, karşısına çıkan istatistiksel yoğunluğa göre matematiksel olarak kurar. Örneğin

²⁴ Marx-Engels şöyle diyorlar *Alman İdeolojisi*’nde: “Dil, bilinç kadar eskidir. Dil, öteki insanlar için var olduğu gibi benim için de var olan pratik, gerçek bilinçtir. Dil, tıpkı bilinç gibi yalnızca başka insanlarla temas kurma ihtiyacından ve zorunluluğundan doğar. (...) Bu nedenle bilinç, en başından itibaren toplumsal bir üründür ve insanlar var olduğu sürece de toplumsal bir ürün olarak kalır.” (Evrensel Basım Yayın, 1.bsk, s.38)

²⁵ Kimileri “jeton” kimileri “belirteç” diye çeviriyor, ikincisi daha anlamlı bir çeviri gibi gözüküyor.

“Türkiye’nin başkenti neresidir” diye sorduğunuzda bu sıradan ansiklopedik bilgi bile onda mevcut değildir. Bu cümleyi, kabaca, “Türkiye”, “-nin”, “başkent”, “-i”, “neresi”, “-dir” gibi tokenlara ayırıştırıp, bunlar arasındaki istatistiksel değerler üzerinden bir bağlam (context) saptar, bu bağlam çerçevesinde adım adım bir yanıt üretir. Yanıtın “Türkiye’nin başkenti” kısmı inşa edildiğinde, geriye kalan kısım için, bu iki kelimedenden sonra istatistiksel olarak en çok gelen kelime olarak Ankara seçiliyor. Hepsi bu! Yani YZ depoladığı ya da ürettiği bir bilgiyi aktarmaktan ziyade, matematiksel bir hesaplamanın sonucunda en yüksek puanı almış yanıtı size sunar. Bilmediğinin farkında olmadığı için “bilmiyorum” da diyemez ve bu da “halüsinasyon” görmesine yol açar. Elde veri yoksa, kulağa mantıklı gelebilen ama tamamen uydurma olan bir cevabı büyük bir kesinlikle size sunabilir. Bu halüsinasyonlar bir metnin YZ ürünü olduğunu saptamak konusunda en büyük katkı oluşturuyor.

Bu, düşünmek değildir; üstelik “öğrenme” denen şey de bir öğrenme değil, sayısal ilişki hesabıdır. Daha önce de vurguladığımız gibi, YZ’ler tam da bu “öğrenme yöntemi” nedeniyle, yaygın dil ve düşünce yapılarını, kalıpları, önyargıları, genel kabul gören fikirleri vb. tekrarlama, çoğaltma ve böylelikle güçlendirme eğilimindedirler. Zira “öğrenimlerinde” kullanılan yazılı kaynakların ezici çoğunluğu tam da mülk sahibi sınıfların çıkarlarını yansıtan bu gibi kalıplarla doludur. Bir başka deyişle, tarafsız denilen YZ, tastamam egemen fikirlerin yani **egemen sınıfın ideolojisinin savunucusu** durumundadır. Siz aksini belirtmediğiniz sürece size sunacağı yanıtların çerçevesi bu muhafazakâr çerçeve olacak, eleştirel sesler ve fikirler yok sayılacaktır.

Üretken/yaratıcı yapay zekâ palavrası, emek ve veri hırsızlığı

YZ, “yeni” ürünler (metinler, görseller, müzikler vb.) ortaya koyar gibi gözüküyor. Sonuç “yeni”yse ve “zekice”yse, “nasıl üretil-
diğinin, sürecin ne önemi var” diyor Amerikan pragmatizmiyle
yoğrulmuş kafalar. Ortaya çıkardığı sonuçları “yaratıcı metinler/
ürünler” vb. olarak kabul ettiklerinden, YZ’nin de üretken ve iş-
levsel bir zekâ olduğunu ileri sürüyorlar. Oysa bu ürün denilen
çıktıların ne sanatsal ne de bilimsel bir değeri bulunuyor. Zira
hiçbiri orijinal bir fikre dayanmıyor. Bu ürünler bugüne kadar
yaratılan –en geniş kapsamıyla– kültürel ürünlerin kullanıcının
isteğine bağlı olarak eklektik bir tarzda bir araya getirilmesinden
ibaretler. Başlangıçta ilgi çekici görünseler de (ki bu ilginçliğin
esas kaynağı, bu ürünün bir makinenin yapımı olmasından kay-
naklanıyor) kısa sürede birbirlerine çok benzediğini, sıradanlaş-
tığını hissediyorsunuz. Hele de işin uzmanıysanız (edebiyatçı,
ressam, grafiker, müzisyen vb.) aynı türden olan çıktıların tümü-
nün birbirine benzediğini, tekrarların ağırlıkta olduğunu ve ana
yapının unsurlarının aslında filanca falanca eserlerden alındığını
söyleyebilirsiniz. Yaratıcılığın/üretkenliğin bu olmadığı açık olsa
gerek.

İşlevsel ya da bir tür zekâ oluşu iddiasına gelince. Zekâ’nın ne ol-
duğu, nasıl tanımlanacağı hakkında bilimcilerin üzerinde hemfi-
kir olduğu bir yaklaşım mevcut değil. Tanımı geçtik, beynin tam
olarak nasıl işlediğini, düşüncelerimizin nasıl oluştuğunu, bilinç
denilen şeyin nasıl geliştiğini bile detaylarıyla bilmiyoruz. Hal
böyleyken tam olarak bilmediğimiz bu nitelikleri bir makineye
nasıl aktarabiliriz? Tanımını bile yapamadığımız bir şeye sahip
bir makineyi nasıl tasarlayabiliriz? “Yapay zekâ”, “akıllı cihazlar”
vb. adlandırmalar tekellerin geliştirdiği bir pazarlama stratejisi-

dir.

İnsanlığın entelektüel birikiminin yağmalanması

Teknolojik bir yenilik olarak karşımızda duran YZ, dijital alanda yaşanan bir yağma sürecidir. Tepeden tırnağa her gözeneğinden kan ve pislik sızarak, Amerika kıtalarından taşınan altın ve gümüşle beslenerek hayata gözlerini açan sermaye, çürüme ve can çekişme çağında, yeni bir yağma süreciyle ömrünü uzatmaya çalışıyor. İnsanlar tarafından yaratılıp biriktirilen bilgi yığınının ve dili, teknoloji devleri hiçbir karşılık ödemedi kendi mülkiyetlerine geçiriyor, çalışıyorlar.

Seç-kopyala-yapıştır yöntemiyle apartma işini insanlar yapsa, en hafif tabirle intihal sayılabilecek bu durum, fikir hırsızlığı suçu ya da telif hakları ihlali olarak mahkemelere de yansırdı. Bunu gayet iyi bilmelerine rağmen YZ tekelleri, modellerinin eğitimleri sırasında kullandıkları veriler için (bu bir kitap veya makale de olabilir, bir müzik eseri, tablo, fotoğraf ya da film vb. de) kimse-den izin almıyor, telif de ödemiyorlar; üstelik bu işi para kazanma amaçlı olarak yaptıkları apaçıkken. Bir başka deyişle, yaratıcı olmadıkları gibi yaratıcı/entelektüel insan emeğinin ürünlerinin de üzerine konuyor, entelektüel emeği değersizleştiriyorlar. Kapitalist toplumda entelektüel emeğin ürünlerinin çoğunun (sanat/kültür, bilim) şirketlerin mülkiyetinde olduklarını düşünecek olursak, “kültür sektörünün” tekelleri ile YZ tekelleri arasındaki çıkar çatışmasının, telif hakları davaları üzerinden nereye evrileceğini önümüzdeki süreçte göreceğiz. Bu tür davaların sayısı Batı ülkelerinde hızla artıyor.

Verilerinizi, profilinizi de metalaştırıp satıyorlar

Teknoloji tekelleri, yalnızca insanlığın sanatsal/kültürel/bilimsel birikimini değil, sıradan insanların verilerini de gasp ediyor-

lar. İnsanları kandırıyor, **verilerini metalaştırıp** satıyorlar. Nasıl mı? Epney önce söylenmiş güzel bir söz vardır: Kapitalist sistemde “*eğer bir şeye ücret ödemiyorsanız, ürün sizsinizdir.*” Teknoloji şirketleri de kaz gelecek yerden tavuğu esirgememek için pek çok hizmeti bedavaya sunuyorlar. Örneğin Google’ı düşünelim. Hem bilgisayar veya tabletinizde hem de cep telefonunuzda onun sayısız uygulaması bedava kullanımınıza açıktır. İnsanların çoğu, bilgisayarlar ve cep telefonlarındaki bu tür uygulamalar aracılığıyla, kendisi hakkındaki her bilgiyi kolaylık adına ve “canım ne olur ki” diyerek gönüllü şekilde bugüne kadar çoktan kayıtlara geçirdi zaten. İnternetteki aramalarınızdan gideceğiniz yerin yol tarifine, e-postalarınızdan çeviri işinize, yaptığınız alışverişlerden bakıp da almadığınız ürünlere, okuduğunuz makale ya da kitaplardan gittiğiniz film ya da tiyatrolara, tercih ettiğiniz tatil/gezi yerlerinden müzik zevkinize ve damak tadınıza, sosyal medyadaki etkileşimlerden doldurduğunuz sayısız ankete, sağlık bilgilerinizden beden özelliklerine kadar inanılmaz bir veri yığını sunuyorsunuz dijital dünyanın şirketlerine.

15 yıl kadar önce size bedava bir depolama alanı da sunup; fotoğraflarınız, videolarınız, belgeleriniz, her türlü dijital arşiviniz, kısaca anılarınız ve çalışmalarınıza yer açmaya başladılar. “Bulut” dediler adına. Sizi cezbeden argüman, verilerinize her yerden ve her cihazınızdan erişebilecek olmanızdı. Zamanla kullanıcıları “bulut”a mahkûm ettiler; kullandığınız programlar varsayılan ayar olarak dijital malzemelerinizi oraya kaydetti, yine varsayılan ayarlar gereğince cep telefonlarınız her bilginizin bir kopyasını buluta taşıyarak yedekledi. “Senkronize edelim” dediler, kendilerine bağımlı hale getirdiler. “Bulut” diyerek sanki veri deponuzun bir mekâna, bir veri merkezine bağlı olmadığı izlenimi yaratıp sizi aldatıyorlar. Halbuki tüm veriler onların devasa veri merkezlerinde saklanıyor. Hayır sadece saklanmayıp, işlenir ve alınıp sa-

tilabilir bir mala, bir metaya dönüştürülüyor. Bu bedava uygulamalarla 7/24 gözetim altında tutuluyorsunuz. Her işleminiz, çevrimiçi davranışlarınız toplanıyor. Neredeyse sonsuz sayıda veriyi insan emeğiyle işleyip analiz etmek mümkün değildir, ama yapay zekâlar, onları çok hızlı şekilde analiz ederek sizin tam bir profilinizi çıkarabilirler. Sonra da bu sonuçları reklam verenlere satarak inanılmaz paralar kazanırlar. Siz “son kullanıcı” olarak YZ’yi birkaç yıldır kullanıyorsunuz; onlar yıllardır yapay zekâyı hem doğrudan hem de size sundukları uygulamalarda zaten kullanıyorlardı. Hatta **yapay zekânın ilk geliştirilme motivasyonlarından biri** bu devasa veri yığınlarından hızlı ve anlamlı sonuçlar çıkartmaktı.

Artık sizden çaldıkları yetmiyormuş gibi, “bulut hizmetleri” için üste para da istiyorlar. Nasıl olsa uzun süredir bağımlı hale geldiğiniz ve alışkanlık edindiğiniz için, artık başlarda bedava sundukları hizmetler karşılığında sizden para talep ediyorlar. Ya parayı verirsiniz ya da hayatınızın dijitalleştirdiğiniz tüm birikimini kaybetme riskini göze alırsınız! Bilgilerinizi reklamcılara, hükümetlere ve siyasilere sattıkları da yetmedi; son yıllarda onları YZ’ler için “eğitim malzemesi” olarak da kullanmaya başladılar. Artık sohbetleriniz de birer “eğitim malzemesi”! Size bedava YZ hizmeti sunmalarının nedenlerinden biri de budur. Mahrem zannettiğiniz her şey tekellerin kullanımına açık, onların gözü önünde! YZ sizi bu bilgiler/veriler temelinde manipüle etmek için onunla “sohbet etmenizi” bekliyor! Artık sizi sizden daha iyi tanıyor, sizin unuttuğunuz her şey onun profil belleğinde!

“İşleri YZ halletsin, vakit size kalsın”

YZ pazarlamacılarının bir diğer argümanı da budur. Aslında her önemli teknolojik gelişme gibi YZ de kafa emeğinin yerine geçti-

ğinde, işin tamamlanma süresini kısaltıyor. Yaptığı hataları, işin kalitesini düşürüp yavanlaştırmasını bir kenara bırakalım. Yaratıcılığa, eleştirel düşünceye dayanmayan sayısız iş eğer ki belli bir rutine bağlanabiliyorsa, **kapitalistler açısından**, YZ bu iş için ideal gözüküyor. Peki hem işyerlerinde hem de özel/günlük hayatınızda “iş o hallediyor” da, vakit gerçekten “size mi kalıyor”?

Bir anlığına bu varsayımı kabul edip soralım, peki “kalan vakti” nasıl kullanıyorsunuz? Neyle dolduruyorsunuz? Dinlenmekle, sorunlarınıza yoğunlaşmakla, düşünmekle, okumakla, gezmekle, sanatla, sporla mı? Ya da en önemlisi, sevdiklerinizle bir araya gelerek mi? Ne gezer! Eğer gerçekten de günlük yaşamınızda kullanabileceğiniz fazladan bir boş zaman oluştuysa bile, kapitalizm bu zamanı doldurmak üzere hazırda beklemektedir. Size sayısız hizmet ürünü satmak için zaten çoktan beyninizi formatlamıştır. Kapitalizmde boş zaman diye bir şey yoktur; hayatınız iki zaman dilimine bölünmüştür, patronlar için üretmek zorunda olduğunuz zaman dilimi ve başka işçilerin ürettiklerini tüketmek zorunda olduğunuz zaman dilimi. Bunlar maddi ürünler de olabilir hizmet sektörünün metaları da. Hiçbiri için paranız yoksa ve borç da alamıyorsanız burjuvazi sizi yine de boş bırakmaz; “beynimi dinlendiriyorum” diye kendinizi kandırdığınız saatlerde hem burjuva ideolojisini yeniden hazmetmek hem de dev tekelere para kazandırmak üzere sosyal-medya paylaşımlarını boş boş izlemeye alıştırılmışsınızdır. Bunları izledikçe beyniniz salgıladığı hormonlarla sizi daha da “mutlu” (ve sosyal-medyaya yani teknoloji tekellerine bağımlı) kılacaktır!

Tekil işler kolaylaşırken hayat zorlaşıyor

İşyerlerinde yaşanan gerçeğe de bakalım. Hakikaten de işleri YZ’ye havale etmekten kaynaklı olarak çalışanlara vakit mi kalmaktadır? Çalışma süreci içerisinde işleri YZ’nin yapması, ço-

günlukla, çalışanlara boş vakit yaratmaz. YZ'yi kullanan beyaz yakalılardan çoğu, tıpkı mavi yakalılar gibi, günlerini belli bir ücret karşılığında patronlara satmış durumdadırlar; yani işlerini kısa sürede bitirseler de mesai bitimine kadar ofiste durmak zorundadırlar. İşler daha kısa sürede bitiyor diye hiçbir patron, “bugün erken çıkabilirsiniz” demiyor; madem bitti, o zaman şu işe giriş diye önünüze yeni bir iş koyuyor!

Demek ki, YZ ile birlikte hayatın kolaylaşacağı iddiası büyük bir yalandır. Tıpkı bilgisayarlar ve internet gibi YZ'nin gelişile de hayat hiç kolaylaşmıyor, bize fazladan bir boş zaman kalmıyor ama tek tek işlerin kolaylaştığı doğru! Çünkü teknoloji üretim araçlarında somutlanıyor ve onun gelişimi, üretim araçları kimin elindeyse esas olarak onun işine yarıyor. Doğa yasası değil, kapitalizmin yasaları! Makinenin “aslında çalışma süresini kısalttığı halde, kapitalist tarzda kullanıldığında iş gününü uzattığı; aslında işi kolaylaştırdığı halde, kapitalist tarzda kullanıldığında emeğin yoğunluğunu artırdığı”²⁶ açıktır diyor Marx.

Kolaylaşan işler vasfa duyulan ihtiyacın azalması demek, o da ücretlerin düşmesi demek. İşgünü uzunluğu aynı kalırsa her bir işin daha kısa sürede yapılabilir olması ya aynı sayıda işçile bir günde daha fazla iş yapılması, yani her bir işçile düşen yükün artması anlamına geliyor ya da daha kötüsü işçile duyulan ihtiyaç azaldığından işten atmalar, işsizlik ve kalan işçilerin iş yükünün daha da artması anlamına geliyor! Her halükârda, teknolojik gelişim, kapitalizm altında, işçinin yükünü hafifletmiyor, ağırlaştırıyor. Hayatın kolaylaştığı yok, çalışma ağırlaşıyor, tempo yükseliyor, kâr artıyor! YZ mülkiyet zincirleriyle bağı olduğu burjuvazinin elinde bir silah olarak iş görüyor.

²⁶ Marx, *Kapital*, c.1, Yordam Yay., 1.bsk., s.421

Sistemin en tepesindeki devlerden Goldman Sachs, YZ nedeniyle, 300 milyon tam zamanlı işin yok olacağını söylüyor. YZ ttekellerinden Anthropic'in CEO'su, *"teknolojinin beyaz yakaya ait başlangıç seviyesindeki işlerin yarısını ortadan kaldırabileceği"* uyarısında bulunmuştu. 1,5 milyon işçiyle, istihdam bakımından dünyanın en büyük ikinci şirketi olan Amazon tesislerinde (ilki 2,1 milyon işçiyle Walmart) 1 milyondan fazla da robot çalışıyormuş; YZ teknolojisinin yaygınlaşmasıyla yakında bu sayının istihdam edilmiş işçi sayısını geçeceği söyleniyor. Hepsinin CEO'ları da açıklamalarında, işten çıkarmalar için "YZ nedeniyle" diyorlar, bizim kâr hırsımız ve kapitalist işleyiş nedeniyle diymiyorlar!

İşsiz kalmanın sorumlusu işçinin yetersizliği imiş!

YZ pazarlamacıları onunla birlikte birçok alandaki çalışma sürecinin değişeceğini söylüyorlar. YZ'yi tarafsız bir "verimlilik aracı" olarak sunuyorlar, ama bu artışla artan kârların sermayenin cebine akacağından bahsetmiyorlar. Bu artışla, işçilerin önemlice bir kısmının işini kaybedecek oluşuna, kalanların emeğinin değerinin düşecek oluşuna da sözümona çare önerileri hazır: Bireyler **kendilerini eğitmeli**, güncellemeli, sürekli bir öğrenme çabasında olmalı, YZ'yle çalışma becerilerini geliştirmelidirler. Yani işsiz kalmasının nedeni vasıfsız ya da vasfı değersizleşen işçinin ta kendisidir! Sorun onun bireysel sorunu, yetersizliği, başarısızlığıdır; meselenin toplumsal boyutlarıysa "sosyal güvenlik reformları"yla halledilmelidir!

Tüm burjuva ideologlar, bu noktada bildik telafi teorisine benzer eski palavralara sarılıyorlar. Güya YZ kimi işleri yok ederken, yarattığı yeni işlerden oluşan yeni "ekosistem" işsiz kalanlar için yeni fırsatlar anlamına gelecekmiş. Oysa doğacak yeni uzmanlık alanlarında istihdam edilecek eğitimli işçilerin sayısı, işten atılan-

lardan çok daha az olacaktır. O yeni tür işlere girmek için eğitimler, diplomalar, sertifikalar vb. gerekir ki, işlerini kaybedenlerin çoğu hem bu vasıflardan hem de onları edinebilecekleri olanaklardan yoksundurlar. Dolayısıyla işsiz kalanlar ya da ilk defa iş aramaya başlayan gençler, çok daha güvencesiz, daha düşük ücretli ve daha ağır çalışma koşulları olan işlere mahkûm olacaklardır.

Üretimin, yaşamın artan hızına yetişmeye çalışmak

Evet ister gündelik işler olsun ister ofislerde yapılan işler, YZ her bir işi daha kısa zamanda yapmamızı sağlıyor, yani işleri hızlandırıyor. Hız iyidir diye şartlandırılmışız bir kere. “Hız kültürü” diyenler var bu duruma. Daha hızlı bilgisayarlar, daha hızlı tabletler/cep telefonları, daha hızlı arabalar, daha hızlı flörtler... Her şeyin hem hızlı olmasını hem de arzulanan sonucun anında gerçekleşmesini istiyoruz, kimsenin beklemeye tahammülü kalmadı.

İşlerin hızlanmasıyla birlikte genel olarak iş yapma temposunun da arttığını, emeğimizin daha da yoğunlaştığını ve bu duruma ayak uydurmak için yaşam alışkanlıklarımızın hızlandığını biliyoruz. Daha hızlı konuşuyor, daha hızlı yiyip içiyor, daha kısa ihtiyaç molaları vermek zorunda kalıyor, daha az uyuyoruz. Her şeyi daha hızlı üretiyor ve daha hızlı tüketiyoruz. Gençler, hız delisi haline gelmiş durumdalar. Videolar hızlandırılmış moda izleniyor. Uzun filmler yerine kısıkları tercih ediliyor. TikTok, Reels veya Shorts revaçta. İlk 3 saniyede ilgisini çekmeyi “kaydırıyor” gençler. Dikkat süresi saniyelere inmiş durumda. Oysa hız, dikkatin ve odaklanmanın da düşmanıdır. **Daha hızlı ve çok tüketiyor ama çok daha az sindirebiliyoruz.** Süreç tümüyle önemsizleşmiş, tüm hedef sonuç haline gelmiş durumda. Her

şeye yetişme çabası, bir şeyleri kaçırma korkusu, kaygı ve kronik yorgunluğu da besliyor.

Yaşam hızlanıyor ve koşullar bizi hızlanmaya adapte olmaya zorluyor. Halbuki hızlanan yaşam düşünmenin de, hatırlamanın da, derinleşmenin de, ilişki ve empati kurmanın da can düşmanıdır. Hız, yaşamın farkına varmanın, algının da düşmanıdır. O nedenle değil midir ki en mutlu anlarında insan zaman dunsun, yaşadığı an hiç bitmesin ister. Yani hızı sıfırlamak ister. Güzellikler içinde yürürken mi çevrenizi daha iyi algıyorsunuz, belki çok daha güzel bir manzaranın ortasından geçen otoyolda son sürat yol alırken mi? En güzel sanat eserleri neredeyse istisnasız, en uzun süren, en çok emeği gerektirenler değil midir?

YZ'li robot orduları yolda!

Bir yandan değindiğimiz argümanlarla insanları kandırıp para kazanırken bir yandan da dehşete düşüren projeler geliştiriyorlar. Robotları tekellerin ve emperyalist devletlerin militarist amaçları doğrultusunda kullanmak bunların başında geliyor.

Google geçtiğimiz aylarda, internet bağlantısı olmaksızın çalışabilen yapay zekâlı robotlarını tanıtmıştı. Bu insansı ya da diğer otonom robotların, veri bağlantısına gerek kalmaksızın dünyanın her yerinde çalışabilmesi anlamına geliyor. Yine geçtiğimiz yılın başında Google'ın yapay zekânın askeri amaçlarla kullanılmayacağı taahhüdünden vazgeçtiği açıklanmıştı. Geçenlerde de Musk'ın Grok adlı YZ sisteminin ABD Savaş Bakanlığına entegre edileceği açıklanmıştı. Zaten Pentagon geçen yaz aylarında önde gelen YZ şirketlerinin her birine 200 milyon dolar destekte bulunmuştu. Tüm bunları bir araya getirdiğimizde, yakın zamanda askeri alanda robotlardan oluşan birliklerin ortaya çıkacağını öngörmek zor değil.

Değer yargısı, vicdan duygusu gibi insana ait özellikleri olmayan ve sadece kendilerine tanımlanan görevi yerine getirmek üzere otonom şekilde davranıp karşısına çıkan her insanı katledecek silahlar! Üstelik bu silahın karşı tarafça yok edilmesi durumunda, kendisine bir açıklamada bulunulup teselli edilmesi, tepkisinin dizginlenmesi gereken “şehit aileleri” sorunu da otomatikman ortadan kalkmış olacak. “Tek bir askerimiz bile ölmeyecek” spotuyla hazırlanan robot savaşları videoları çoktan dolaşıma sokulmuş durumda. Bunun insanlık tarafından kabul edilmemesi ve buna karşı önlemler, sınırlamalar ve yasaklar getirilmesi için mücadele edilmesi gerektiği apaçıktır.

Bugün insanlar, tümüyle hayal ürünü zombilerle, insan düşmanı haline gelen bağımsız/bilinçli robotlarla, türlü felâketlerle dünyanın sonunu hayal etmeyi becerebiliyor, popüler kültür sanayiinin senaryolarına inanabiliyorlar. Ama paranın, piyasanın, kâr hırsının, sermayenin, sınıfların olmadığı bir toplumsal düzeni, yani kapitalizmin sonunu hayal edemiyor, bunu inandırıcı bulmuyorlar. İlki de ikincisi de burjuva ideolojisinin başarısını anlatıyor. Ne var ki gerçeklik bu diye, yaptıklarına sessizce boyun eğecek değiliz. Onların her adımının karşısına dikilmeden, kapitalizmi yıkma hedefine hiçbir zaman ulaşamayacağı net olsa gerek.

Güzel bir başlangıç: Amazon işçileri seslerini yükseltti

İşte tüm bu sorunlar bağlamında, geçtiğimiz Kasım ayında binden fazla Amazon işçisinin (aralarında çok sayıda yazılım mühendisi, veri bilimci, sistem analisti vb. de var) şirket CEO’suna gönderdiği açık mektup²⁷ önem taşıyor. İşçiler, Amazon’un yapay

²⁷ Binden fazla Amazon teknoloji işçisinden Amazon CEO’suna sert uyarı mektubu: Yapay zeka üzerinde işçi kontrolü istemi, 1/11/2025, sendika.org

zekâyı “ışık hızında” geliştirme hırsının; demokrasiye, iş güvencesine ve gezegenin geleceğine telafi edilemez zararlar verdiğini söylüyorlar. Mektup, yapay zekânın sadece teknik bir araç değil, bir **baskı, savaş ve sömürü enstrümanı olarak kullanılmasına** karşı net bir duruş sergiliyor. Şirket bünyesinde “işçi denetim kurullarının” oluşturulması ve bu kurulların YZ’nin hangi projelerde kullanılacağı, işten çıkarmaların nasıl yönetileceği ve çevresel etkilerin nasıl azaltılacağı konularında gerçek bir karar yetkisine sahip olması isteniyor.

Mektupta yapay zekâ teknolojisinin, sermayenin kontrolünde doğayı ve emeği talan eden otoriter bir silaha dönüşmekte olduğu, bu gidişatı durdurabilecek tek gücün, *teknolojiyi bizzat üreten ve eğiten işçilerin bu süreç üzerinde demokratik denetim ve karar hakkı* olduğu vurgulanıyor.

YZ’nin devletlerin gözetleme kapasitesini arttırmak ve göçmen karşıtı politikaları otomatikleştirmek için bir araç olarak kurgulandığı, şirketlerin “yeşil enerji” vaatlerine uymadığı, YZ veri merkezlerinin doğayı mahvettiği, YZ ile işçilerin terbiye edilmek istendiği, işten atma tehdidiyle sendikalaşmanın kırılmak istendiği, YZ tabanlı gözetleme sistemleriyle işçilere şantaj yapıldığı vurgulanıyor. Tartışmanın YZ’nin ne olduğu noktasından çıkarılıp, “kimin çıkarına ve kimin kontrolünde” olduğu sorusu üzerinden yürütülmesi gerektiği söyleniyor.

SONUÇ: Kendi sınırlarına dayanan YZ, “veri kıtlığı” ve “model çökmesi”

YZ’lerin mevcut “öğrenme” ve gelişme yöntemi, eninde sonunda bir darboğaza gelip tıkanmak zorundadır. Propagandacılarının ileri sürdüğü sonsuz yaratıcılık düşüncesinin her iki unsuru da bir yanılsamadan ibarettir. Kelimelerin, piksellerin ya da ses-

lerin yan yana gelmesi sonsuza yakın bir çeşitliliğe işaret ediyor gibi görünse de gerçekte ihtimaller sonsuz değil sınırlıdır. Üstelik YZ'ler sonsuz ihtimali değil, en yüksek olasılığı hesaplar. YZ, daha fazla veriyle eğitile (ki bunun da sınırları vardır) yani veri havuzu genişlese bile, o, mevcut veri yığınınındaki en yüksek ortalamaya, en yüksek olasılığa demir atmak üzerine programlanmıştır. Bu da çıktıların zamanla birbirine benzemesine yol açar, açıyor zaten.

Daha fazla veriyle eğitimin sınırlarının olduğunu söyledik. Çünkü, internette bugüne dek insan ürünü olan kaliteli verilerin (hırsızlık yapılarak) neredeyse tamamı kullanılmıştır. Bu andan sonra üretilecek yeni malzemelerin giderek daha büyük kısmı zaten YZ tarafından üretilmiş **sentetik içerikten** oluşacaktır. Bu yeni sentetik malzemelerle YZ'leri tekrar eğitmek demek, yaptıkları yanlışları tekrarlayıp daha da kalıcılaştırmaları ve önceki hesaplamalarda buldukları noktaların olasılığını daha da güçlendirmeleri anlamına geliyor. Üstelik veri havuzu öyle ya da böyle genişlediğinde, kullanılan enerji ve tüketilen su miktarıyla atmosfere salınan karbon miktarı katlanarak artıyor. Uzmanlar buna Model Çökmesi adını vermiş.

Birçok uzman, bir iki yıl içerisinde bu noktaya gelineceğini söylüyor. Eğer öyleyse, ya tekeller YZ'leri artık daha fazla geliştiremeyecek ya da öğrenme yöntemlerini tamamıyla değiştirmek zorunda kalacaklar demektir. Tabii o zamana kadar, oluşan devasa borsa balonu henüz patlamamışsa!

Özetle, insanlığın, daha isimlendirmesiyle bile insanla rekabet halinde olan yapay bir sözde zekâya ihtiyacı yoktur. Hele de kapitalist tekellerin emrindeki bu sözde zekâ teknolojisi, her türlü gericiliği toplumun kılcallarına kadar yayarken, insanları zihin tembelliğine iterek beyinlerini çürütürken, yabancılaştırmayı da-

ha da derinleştirirken ve çevrenin canına okurken... “Bir yol ayırımındayız; ya insanlık kapitalizmi bilinçli eylemiyle yıkmayı başarıp bilimsel ve teknolojik olanakların parlak bir geleceğe zemin teşkil etmesini sağlayacaktır ya da kapitalist sistem bu olanakları suiistimal ederek çürümeyi daha da derinleştirmekle kalmayacak, insanlığı çok boyutlu bir felâkete sürükleyecektir.”²⁸

²⁸ Oktay Baran, *Genetik ve Robotikteki Gelişmeler: Nereye?*, 22/2/2018, <https://marksist.net/node/6230>